

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
української філології
_____ І. В. Мельничук
« ___ » _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота
за освітнім ступенем «Магістр» на тему
«Номінація людини в українському художньому мовленні
початку ХХІ століття»

Студентки факультету філології
та масових комунікацій
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01 «Українська мова
та література»
ОПП «Філологія. Українська мова та
література»
освітнього ступеня «Магістр»
Щетиніної Діани Олександрівни

Науковий керівник:
Дворянкін Віктор Олександрович,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології

Рецензент:
Наумова Тетяна Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та
слов'янської філології ДВНЗ «Приазовський
державний технічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« ___ » _____ 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. НОМІНАЦІЯ ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ.....	9
1.1. Основні аспекти студіювання номінації.....	9
1.2. З історії вивчення української антрополоксії.....	19
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОНОМІНАЦІЇ В МОВІ РОМАНІВ ГАЛИНИ ВДОВИЧЕНКО «МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ПРОЦЕС» ТА ЄЛИЗАВЕТИ МЕЛЬНИЧЕНКО «І ЗАСЯЄ СОНЦЕ».....	28
2.1. Назви людей за спорідненістю та свояцтвом.....	28
2.2. Назви людей, що вказують на специфіку стосунків між особами.....	31
2.3. Назви людей за родом діяльності та професією.....	34
2.3.1. Назви людей, пов'язані з діями соціально-політичного характеру.....	34
2.3.2. Назви людей, пов'язані з правосуддям та прокурорським наглядом.....	37
2.3.3. Назви людей, пов'язані зі сферою послуг та обслуговування...	38
2.3.4. Назви людей, пов'язані з фінансово-економічною діяльністю.	41
2.3.5. Назви людей, пов'язані зі сферою кіно та ЗМК.....	43
2.3.6. Назви людей, пов'язані з творчою діяльністю.....	45
2.3.7. Назви людей, пов'язані з процесом навчання.....	46
2.4. Назви людей за суспільно-політичним становищем.....	47
2.4.1. Назви представників соціальних станів, груп.....	47
2.4.2. Назви людей, що пов'язані з діяльністю армії.....	48
2.5. Назви людей за етнічною й територіальною належністю.....	55
2.6. Назви на позначення зовнішніх якостей і фізичного стану людини.....	58
2.6.1. Назви людей за віком та статтю.....	58

2.6.2. Назви, що вказують на зріст і одночасно особливості фігури людини.....	63
2.6.3. Назви на позначення фізичного стану людини.....	64
2.6.4. Назви на позначення зовнішнього вигляду людини.....	66
2.7. Назви на позначення внутрішніх якостей людини.....	67
2.7.1. Назви на позначення інтелектуальних здібностей людини.....	67
2.7.2. Назви людей за поведінкою, деякими вчинками.....	70
2.7.3. Назви людей за ставленням до інших осіб.....	74
2.7.4. Назви, що вказують на манеру говоріння людини.....	76
Висновки до розділу 2.....	77
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	84

ВСТУП

Одним із головних чинників розвитку мови є динамічні зміни реалій дійсності, що оточують кожну людину. Адже саме через мовленнєву діяльність суспільства можливе свідоме пізнання світу та його елементів. Проблема вивчення номінаційних процесів у системі мови завжди привертала увагу науковців, оскільки найменування тих чи інших життєвих явищ є кінцевим результатом їх осмислення суспільством та наділення рисами, які будуть вказувати на цю номінацію.

Так, на сьогодні існує низка досліджень щодо аналізу номінації як мовознавчого явища, вивчення її типології та особливостей функціонування. До цього питання зверталися як українські лінгвісти (П. С. Дудик [16], О. Ю. Карпенко [25], В. П. Олексенко [56], О. О. Селіванова [67; 68], А. А. Таран [75; 76], О. О. Тараненко [79] та ін.), так і зарубіжні (Н. Д. Арутюнова [2], Ж. О. Вардзелашвілі [7], В. Г. Гак [8], Н. О. Голубева [10], А. Ф. Журавльов [19], О. С. Кубрякова [38; 39], Ю. В. Кубрякова [40], В. М. Никитевич [55], Б. О. Серебренников [69; 70], Ю. С. Степанов [74], В. М. Телія [80; 82], Д. М. Шмельов [85] та ін.).

Зауважимо, що на сучасному етапі розвитку мовознавства існує вагома кількість публікацій, присвячених, перш за все, номінації людини як центрального та найважливішого об'єкта в багатьох наукових галузях. Загалом антропономінація представлена розгалуженою системою номінативів, яким властиві різноманітні лексико-семантичні, словотвірні, морфологічні та стилістичні особливості. Ця проблема стала центральною для багатьох мовознавчих студій українських (М. П. Брус [5], В. О. Дворянкін [11–13], С. В. Дмитрієв [15], Л. Я. Колеснік [30; 31], О. В. Кровицька [37], Л. П. Куриляк [42], О. В. Лазер-Паньків [43], В. В. Леснова [46], Т. М. Наумова [53], Є. О. Редько [63] та ін.) та зарубіжних (В. М. Зарипова [23], М. Е. Рут [64] та ін.) науковців.

Зокрема, здійснено аналіз найменувань людей і на матеріалі українських художніх текстів, що спостерігаємо у працях І. М. Бабій [3], І. В. Денисовець [14], І. І. Коновал [35], В. В. Корольової [36], О. Я. Кузьмич [41], Т. М. Наумової [54], Л. М. Приблуди [57–60], А. П. Свашенко [66], О. Р. Сколоздри [71], У. В. Соловій [72] та ін. Однак, попри певні здобутки в межах цього питання, досі обійдено увагою антропонімію, що репрезентовані в багатьох художніх творах нової доби.

Актуальність теми роботи зумовлена відсутністю монографічної праці, присвяченої антропонімії в українських художніх текстах початку XXI століття.

Об'єкт дослідження – номінація людини в новітньому українському художньому мовленні.

Предмет дослідження – антропонімія в мовній тканині романів Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» та Єлизавети Мельниченко «І засяє сонце».

Метою дослідження є комплексний аналіз антропонімії, наявних у зазначених вище художніх творах.

Досягнення мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- 1) висвітлити основні аспекти вивчення номінації в мовознавстві;
- 2) з'ясувати стан дослідження антрополексики у вітчизняній лінгвістиці;
- 3) зібрати й систематизувати ілюстративний матеріал на базі українських художніх текстів початку XXI століття;
- 4) здійснити лексико-семантичну характеристику антропонімії у вищезазначених прозових творах;
- 5) визначити словотвірні та функційно-стилістичні особливості номінативів на позначення людини в сучасному художньому мовленні.

Джерельною базою дослідження стала антрополексика в романах Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» [МП] та Єлизавети Мельниченко «І засяє сонце» [ІЗС]. Матеріал для аналізу карткувався

шляхом суцільної вибірки. Картотека прикладів налічує 371 номінативну одиницю.

Специфікою теми, завданнями й матеріалом зумовлений системний підхід до вибору **методів дослідження**: описового, аналітичного, синтетичного та порівняльного методів. Крім того, використано елементи методики квантитативного аналізу.

Наукова новизна кваліфікаційної студії полягає в тому, що в ній уперше здійснено спробу характеристики антропономів на базі українських художніх текстів нової доби з увагою до способів їх творення, семантичної структури й авторської інтерпретації, що сприяє комплексному аналізу сучасного українського прозового мовлення.

Теоретичне значення праці полягає у визначенні структурно-семантичної, словотвірної та функційно-стилістичної специфіки антропономів в українському художньому мовленні початку ХХІ століття.

Практичне значення розвідки визначається тим, що її результати можуть бути використані під час укладання словників мови творів письменниць, у процесі розробки спецкурсів із сучасної української лексикології, стилістики, дискурсології та в лінгводидактиці закладів вищої та загальної середньої освіти.

Особистий внесок автора. Магістранткою здійснено комплексний опис номінативів на позначення людини, що засвідчені в мові романів Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» та Єлизавети Мельниченко «І засяє сонце». Одноосібно написано й опубліковано три розвідки. До друку у фаховому виданні України (категорія «Б»; включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)) подана одна стаття, написана у співавторстві з В. О. Дворянкіним: авторка кваліфікаційної роботи зафіксувала й систематизувала оцінні антропономи на матеріалі сучасних художніх текстів, схарактеризувала основні

особливості їх семантичної структури та стилістичного навантаження в межах контекстів романів.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення розвідки були презентовані на таких наукових форумах: міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії» (Одеса, 2020), «Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії» (Львів, 2020), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції молодих учених та здобувачів вищої освіти «Мови та літератури у полікультурному суспільстві» (Маріуполь, 2020).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 4 працях:

1. Щетиніна Д. О. До проблеми антропонімації в сучасному українському мовознавстві. *Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії* : Міжнародна науково-практична конференція (Одеса, 25–26 вересня 2020 р.). Одеса : Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2020. С. 58–60.

2. Щетиніна Д. О. Нотатки про номінацію особи в романі Галини Вдовиченко «Маріупольський процес». *Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 9–10 жовтня 2020 р.). Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2020. С. 90–93.

3. Щетиніна Д. О. Назви осіб за родом діяльності та професією в романі Єлизавети Мельниченко «І засяє сонце». *Мови та літератури у полікультурному суспільстві* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих вчених та здобувачів вищої освіти (13 листопада 2020 р.) / за заг. ред. к. філол. н., доцента Федорової Ю. Г. Маріуполь : МДУ, 2020. С. 130–132.

4. Дворянкін В. О., Щетиніна Д. О. Оцінні антропонімації в українському художньому мовленні початку XXI століття. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. № 4. Т. 31 (70) (у друці).

Структура й обсяг роботи. Кваліфікаційна студія складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (11 позицій) та списку використаної літератури (88 позицій). Повний обсяг роботи – 92 сторінки, текстову частину викладено на 81 сторінці.

РОЗДІЛ 1

НОМІНАЦІЯ ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

1.1. Основні аспекти студіювання номінації

Одним із головних базисів утворення наукових праць щодо опису антрополексики як на матеріалі художніх творів, так і у системі мовлення загалом, була й залишається номінація, яка позначає предмети та явища навколишньої дійсності відповідними лексемами, що виникають у процесі пізнавальної діяльності людини та утворюються різними засобами мови.

Оскільки номінаційні процеси вже досліджені в багатьох лінгвістичних студіях науковців, то фіксуємо низку варіантів щодо визначення терміна «номінація», виокремлення основних її видів та особливостей функціонування в системі мовлення.

Так, О. О. Тараненко визначає номінацію декількома поняттями: 1) як процес творення і надання назв пізнаним і вичленованим фрагментам дійсності, тобто встановлення відношень позначального і позначуваного між певною мовною одиницею і відповідним предметом (явищем, ознакою і т. ін.); 2) як результат цього процесу, тобто сама назва; 3) як використання вже готових найменувань у процесі мовленнєвих актів [79, с. 417].

На думку В. М. Телії, «номінація є процесом утворення мовних одиниць, які функціонують для називання й розчленування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів, поєднань слів, фразеологізмів та речень» [82, с. 336].

Фіксуємо в мовознавстві дефініцію терміна й з погляду функціонування його у художньому мовленні. Номінацію визначають як процес добору зі словникового складу мови лексичних засобів, що задовольняють задум мовця, тобто таких слів, сталих словосполучень та

фразеологізмів, значення яких відповідає його особистісним уподобанням [6, с. 138].

Отже, мовознавці схиляються до єдиного висновку щодо визначення номінації як тривалого процесу утворення номінативних одиниць на позначення всіх явищ, предметів, дій навколишньої дійсності, який відбувається перш за все у свідомості людей, тобто зіставленні нового із вже відомим, і далі – поява нових слів у системі мови, або ж розширення семантичного навантаження вже зафіксованої лексики.

Важливим фактором у процесі творення номінації є коректний аналіз того предмета, який потребує найменування, виокремлення його індивідуальних особливостей, зіставлення із подібними явищами тощо. Таку думку спостерігаємо і в праці Г. В. Колшанського «Номінація та її суб'єктивні джерела»: «найпростіший акт мовленнєвої комунікації – позначення предмета або явища – це не довільна операція людини над деякими екстралінгвістичними явищами. Власне найменування – це не тільки процес позначення, а й водночас й процес пізнання і комунікації, тобто від структури найменування залежить правильність передачі інформації, що виражена мовною формою, й в остаточному підсумку визначає правильне віддзеркалення матеріального світу у людській свідомості» [34, с. 68].

Зважаючи на визначення самого терміна, встановлюємо, що не всі лексеми можуть бути складниками номінативних одиниць, а лише ті слова, словосполучення та сполуки, які виконують номінативну функцію й мають відповідне номінативне значення.

Науковці виділяють такі основні засоби мови, за допомогою яких відбувається процес номінації:

1) слово або його окреме лексичне значення (у полісемічному слові). Найбільш поширеними є іменники-апелятиви, іменники-оніми, а також прикметники, дієслова та займенники;

2) стійкі лексикалізовані й фразеологізовані словосполучення та синтаксичні конструкції, еквівалентні слову [79, с. 418].

На базі виокремлення засобів мови постає питання щодо класифікації видів номінації, якій на сьогодні присвячено вже низку студій українських лінгвістів (А. А. Таран [75; 76] О. О. Тараненко [79] та ін.) та зарубіжних (Г. В. Колшанський [34], Н. І. Мігіріна [51], Г. А. Уфимцева [83] та ін.).

Підкреслимо, що найчастіше виділяють такі три види номінацій:

- 1) через слово і словосполучення (лексична);
- 2) через речення (пропозитивна);
- 3) через текст (дискурсивна) [1, с. 86].

Зауважимо, що номінація саме через слово та словосполучення є центральною у системі мови, оскільки це готові й відтворювані номінативні знаки мови, які співвідносяться з позначуваним фрагментом дійсності через опосередкування відповідним узагальненим поняттям [79, с. 418].

Дискусійним є питання сучасної вітчизняної лінгвістики щодо способів номінації. Деякі науковці схиляються до твердження цього терміна як мотивувального прийому здійснення номінативної діяльності.

Зважаючи на це, виділено два способи номінації:

- 1) прямий, коли основа або коренева морфема наділена мотивувальною ознакою;
- 2) опосередкований, коли за допомогою вже існуючого слова чи виразу асоціативно подається мотивувальна ознака;
- 3) оцінний, коли в основі найменування явища наявна відповідна ознака [1, с. 89].

На сучасному етапі розвитку мовознавства підтриманим багатьма лінгвістами є виділення двох типів номінації – первинної та вторинної.

Первинна номінація здійснюється за допомогою перенесення найменування, що вже є зафіксованим у свідомості мовця та відображеним у дійсності, на позначення явища, що тільки потребує фіксації [79, с. 418].

Первинна номінація є рідкісним явищем у новітньому мовознавстві, оскільки динамічний розвиток суспільства вимагає уникнення кількісного

зростання лексем, проте збільшення одиниць, яким властива вторинна номінація.

Вторинна номінація – це надання об'єктові ще однієї назви з іншою мотивованістю або як трансформація попередньої назви об'єкта [79, с. 419].

Для позначення нових лексем, які досі не є зафіксованими в українській лексикографії, частіше користуються способом вторинної номінації або запозичуванням номінативних одиниць, наявних в інших мовах для найменування відповідних явищ чи предметів. Проте для української мови найкращим варіантом творення нових слів виступає саме вторинна номінація, оскільки так з'являється можливість розширювати лексичний склад вітчизняної мови власне українськими новотворами, а не запозиченням вже готових одиниць.

Питанню визначення особливостей функціонування вторинної номінації в українському мовленні загалом та в межах різних галузей, які охоплює мовознавство, присвячено низку студій. Так, викликають зацікавленість праці Н. М. Дяченко (крізь призму діалектологічних студій) [17], В. В. Зайцевої (визначення метонімії як способу вторинної номінації) [22], Є. А. Карпіловської (процес появи неосемантизмів з автономним та неавтономним значеннями) [26], О. С. Колесник (використання вторинної номінації для модифікації смислів лексем з метою утворення бажаного альтернативного світу) [29], А. О. Колоколової (вивчення вторинної номінації в когнітивному аспекті) [32], О. М. Савлук (дослідження дієслівної перифрази) [65], Л. Б. Шутак (виокремлення непрямой номінації та визначення її ролі у процесі поповнення лексики сучасної української мови) [87].

Загалом вторинна номінація представлена складною та різнорівневою структурою, номінативні одиниці якої є наслідком віддзеркалення явищ дійсності та мають семантичне навантаження слова, що взято за основу творення. Як слушно зауважує В. М. Телія, «номінація існує скрізь, де

відбулося переосмислення мовної сутності – автономної чи неавтономної» [82, с. 337].

Зокрема, автономна номінація постає у вторинному значенні слів, яким властива самостійна номінативна функція і які іменують той чи інший фрагмент об'єктивної дійсності, його ознаку або дію автономно, базуючись на одному найменуванні. У такому разі закономірність вибору та комбінування лексичних одиниць залежать тільки від властивому їм значення, яке визначається вільним [7, с. 63].

Неавтономна вторинна номінація сприяє формуванню нової мовної одиниці за допомогою комбінованої техніки мови, коли знакова одиниця завжди співвідноситься зі своїм позначуванним опосередковано за посередництвом найменування, що є семантичною основою для такої конструкції [7, с. 63].

Так, вторинна номінація зазнає розгляду з різних позицій, а саме як процес «надання об'єкту ще однієї назви: з іншою мотивованістю і з певною спеціальною метою» [79, с. 418] та «використання матеріальної оболонки вже наявної одиниці, що позначає іншу реалію, а також супроводжується появою в її семантичній структурі нової семи» [82, с. 336]. Об'єднує ці два визначення наявність асоціацій людської підсвідомості як основи творення вторинної номінативної одиниці. Зокрема, ці асоціативні елементи вже наявні в семантичному навантаженні слів й зазнають певного переосмислення у процесі утворення нових лексем [60, с. 24].

Також аналіз номінативної системи авторських творів потрібно здійснювати у двох аспектах – синтагматичному та парадигматичному. Синтагматичний аспект дослідження, зокрема, передбачає вивчення стилістичного забарвлення всіх антропонімів у тексті, їх зв'язку з номінативами на позначення людей; дослідження поступового наповнення літературно-художніх антропономів новим семантичним значенням через контекстуальне обігрування та зашифрування реального антропоніма. Парадигматичний аспект аналізу, у свою чергу, є важливим для визначення

особливостей всіх номінаційних процесів митця слова (антропономінація, замітники імені, безіменна номінація), визначення авторських моделей найменувань персонажів, частотності вживання номінативів тощо шляхом наголошення онімних одиниць у тексті [71, с. 3].

Звернімо увагу на деяких найчастіше уживаних засобах творення вторинних назв. Так, розглянемо метонімію, метафору та перифрази.

О. О. Тараненко подає визначення метонімії як семантичного процесу, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної їх суміжності, дотичності при відображенні в свідомості мовця. Дослідник також наголошує, що метонімія може розглядатися як один з головних шляхів розвитку мовної семантики, а також як один із основних принципів номінації [78, с. 339].

На відміну від метафори, метонімічні утворення відбуваються на основі асоціативної суміжності, тобто не поглиблюючи смислу вихідної лексеми. Визначаючи категорійний статус метонімії, науковці виокремлюють такі ознаки, як закономірність, універсальність та регулярність [57, с. 139].

Загалом, метонімію характеризують як зручний спосіб утворення вторинної номінації, оскільки вона базується на реальних, просторових, часових та причинових зв'язках, виступаючи більш об'єктивним засобом перенесення [57, с. 143]. Тобто для утворення метонімічної номінації важливим є реальна суміжність предметів (може бути повною або частковою), а вже другорядним є їх асоціативно-образна схожість.

Метонімічні номінації стають об'єктом дослідження лінгвістів не тільки у загальному мовознавчому аспекті, а й на матеріалі текстів. Зокрема, В. В. Зайцева здійснює аналіз функціонування метонімічного перенесення на матеріалі публіцистичних текстів, а саме українськомовних газет. Дослідниця наголошує на тому, що метонімія виступає у ролі номінації, основою якої є входження одного поняття до обсягу іншого на підставі психологічних асоціацій, які є неоднаковими за своєю спрямованістю: суміжні поняття

можуть бути як взаємооберненими, так і спрямованими лише в один бік, тобто утворюється еліптична модель [21, с. 209].

Метафору, у свою чергу, визначають мовознавці як семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця. В основі метафори лежить згорнене або приховане порівняння; аналогія нового з наявним, менш відомого з відомішим [77, с. 334].

В. М. Телія визначає метафоризацію як універсальний засіб поповнення складу мови, як лексичного, так і граматичного, що формується у процесах вторинної номінації. Дослідниця виокремлює декілька її видів:

1) автономна, коли семантична транспозиція обмежена переосмисленням окремої мовної одиниці (слова, афікса, конструкції);

2) непрямая, коли одна мовна одиниця переосмислюється, базуючись на смислового навантаженні іншої, яка є номінативно домінуючою у цьому процесі;

3) в актах утворення ідіом, коли мова йдеться про переосмислення деякого поєднання, базуючись на тих чи інших асоціаціях та образах.

Останній вид можливий лише, якщо заздалегідь поєднання позбавлене логічності, проте тим не менш створює певний смисл завдяки метафоричності такого поєднання [81, с. 175].

Отже, під час утворення метафорної номінації може відбуватися на декількох рівнях, відтворюючи перенесення семантичного навантаження одного слова до іншого, а також наділення певними смислами не повністю слово, а лише його окремі частини, зміна яких зумовить й зміну слова загалом.

Звернімо увагу на найпопулярнішу концепцію метафори – інтеракціоністську. Основу версію цієї концепції висуває лінгвіст М. Блек. Він зазначає, що метафоризація відбувається як процес, у якому взаємодіють два явища та дві операції, за допомогою яких відбувається процес. Один з

об'єктів позначається метафорично, а інший – як допоміжний, який співставляємо із позначуваним вже готового мовного найменування. Це другорядне явище й використовується як фільтр під час формування уявлень про першу. Зазначаючи взаємовпливу один одного, ці явища утворюють нову системи ознак, які властиві новому концептуальному змісту, що втілюється у його вже метафоричному найменуванні [81, с. 176].

Проте, незважаючи на популярність вищезазначеної концепції, зокрема у західному мовознавстві, інтерес для лінгвістики створює концепція, представлена І. Річардсом. Головний її зміст вказує на можливості функціонування не тільки двох об'єктів, а й береться до уваги віддзеркалення їх у мисленні людини, що провокує асоціативно-образні уявлення, що також входять до складу нового поняття [81, с. 176]. Отже, у цій думці вже наголошується, перш за все, на безпосередній участі людини у процесі метафоризації мовних одиниць, що є більш правильним, аніж самостійна взаємодія явищ один з одним.

Цікаву думку пропонує М. М. Шніцер щодо впливу соціального середовища на метафору, якій властива взаємодія з образом, символом та архетипом. Так, дослідниця, вивчаючи історичний розвиток цієї проблеми, доходить висновку, що саме через образно-символічну свою природу метафора може бути своєрідним ключем до розуміння її функціонально-інструментального статусу в сфері мовлення соціуму. Принцип творення метафори постає у такому разі за схемою: образ – символ – метафора [86, с. 95]. Це й пояснює її популярність у використанні з-поміж інших вторинних засобів номінації.

Серед лінгвістичних досліджень щодо аналізу функціонування метафори у системі мови фіксуємо й окремі студії, присвячені висвітленню особливостей зооцентричної метафори у фразеології (О. П. Левченко [44; 45]) та діалектному мовленні (В. В. Леснова [46]). Мовознавці наголошують, що, крім антропоцентризму, у системі найменування набуває важливості й зооцентризм. Це пояснюється тим, що як у фразеології, так і в межах

діалектної лексики позначення явищ дійсності загалом, і вказівка на зовнішні риси або поведінку людини зокрема відбувається найчастіше через зооморфний опис. І оскільки це яскравий приклад асоціативного перенесення ознак з одного об'єкта на інший, то такі вчення є ваговою складовою у процесі дослідження метафоризації.

Перифраза визначається формами слова або усталеного словосполучення (зрідка – речення), що є образно переносними і описовими найменуваннями предметів, явищ, істот, осіб тощо [61, с. 471].

Перифрази стали об'єктом дослідження багатьох мовознавчих студій. На сьогодні маємо низку праць, присвячених вивченню перифрази у різних галузях мови та різних сферах функціонування цього явища. Так, досліджено явище перифрази на рівні лексикології – М. П. Коломієць [33], Є. С. Регушевський [61; 62], у синтаксисі – І. Ю. Кобилянський [28], у фразеології – О. С. Юрченко [88].

Позначення перифразів все більше набуває розширеної структури, а саме «визначають як прийом описового називання, засіб номінації та складну семантично цілісну мовну одиницю». Кожен із зазначених наукових поглядів фіксують лише один з аспектів значення перифразів як номінативних одиниць, утворених складеними лінгвальними одиницями зі значенням, що є цілим та які в тексті найчастіше виконують роль стилістичного прийому [48, с. 6].

Узагальнюючи думки різних лінгвістів щодо вивчення перифрази, визначаємо два напрямки дослідження цього явища: стилістичний та ономасіологічний аспекти. Проте науковці цих напрямків однаково позначають основні ознаки перифрази, а саме описовість (перифраза завжди виступає аналітичним неоднослівним словом або словосполученням) та зіставлення з іншим словом або виразом, що є традиційним найменуванням предмета, явища або об'єкта [58, с. 206].

Виявлено, що серед науковців також немає єдиної думки щодо визначення основної найменшої одиниці перифрази. Наприклад,

І. Ю. Кобилянський наголошує на словосполученні, як основи утворення перифразів, а Є. С. Регушевский, у свою чергу, зазначає на перифразових можливостях слова та словосполучення, звертаючи увагу на їх обов'язкову емоційну оцінку.

Основною сферою функціонування перифразових виразів вважають публіцистичні тексти. Висвітленню цього питання присвячено праці Г. П. Євсєєвої [18], Т. В. Князь [27], Ю. С. Макарець [48; 49], О. Ф. Мінкової [52] та ін.

О. Ф. Мінкова окреслює функційну можливість перифрази у заміщенні первинного найменування предмета, явища або дії. І оскільки їм властива суб'єктивне оцінювання особи або події, то вони сприяють, перш за все, самовираженню публіциста [52, с. 162].

Так, вживання різноманітних перифразів публіцистом зумовлене метою не тільки позначити певний об'єкти або явище, а й наголосити на їх головні якості, що є важливими у момент оповіді. Тобто, головна функційна можливість перифрази – посилення виразності тексту та дієвості [52, с. 162]. Зазначені можливості зумовлюють виокремлення перифразових виразів, яким властиві okazіональність та метафоричність.

Предметом зацікавлення лінгвістами постає й порівняння перифразів із фразеологізмами, оскільки спостерігається їх ототожнення або змішування.

Основними ознаками перифрази є її відповідність саме сфері мовлення, можливість відтворювати синонімію до первинного найменування та контекстуальна зумовленість. У свою чергу, фразеологізм може самостійно утворювати первинну назву. Проте наведені ознаки не надають можливості перифразам у процесі тривалого їх вживання зазнати фразеологізації, а функціонувати як окремий вид вторинної номінації [48, с. 7].

1.2. 3 історії вивчення української антрополоксии

Особливе місце в українській лінгвістиці посідає антропономінація. Це зумовлено тим, що людина є центральним об'єктом у світі, тому потребує обов'язкового найменування, враховуючи статуси, професії, індивідуальні особливості тощо. Так, антропономени є невід'ємним та складником лексичного фонду української мови, якому властиве динамічне оновлення.

У центрі взаємозв'язку мови та світу культури, який вона віддзеркалює, знаходиться носій мови, а саме людина, яка наділена функцією мислення. Дослідниця О. А. Земська зауважує, що людина потребує, перш за все, самонайменування, а вже потім – номінує знаряддя праці, засоби дії, різні механізми, науки тощо, тому антропоцентризм постає одним із головних у процесі словотворення [24].

Одним із визначень терміна «назви осіб» є вказівка на «назви, які характеризують людей за родом діяльності, професією, зовнішніми чи внутрішніми ознаками, поведінкою; за належністю до певної організації, наукового, політичного, релігійного напрямку, місцем проживання, національністю, родинними стосунками; за ознакою володіння чим-небудь, можливістю бути об'єктом дії тощо» [20, с. 398].

Здебільшого номінативи на позначення людини представлені формою іменника та можуть утворюватися за допомогою афіксації, субстантивації, аббревіації, основоскладання та словоскладання. В українській мові найчисленнішою групою антропономінативів є назви виконавців дії (виражені формою іменника), яким притаманні всі способи словотворення [20, с. 398].

Проблему антропономенів в українському мовознавстві досліджують на різному мовному матеріалі, зокрема діалектному. Так, слід згадати праці Л. П. Бойко [4], С. В. Сабліної [4], І. В. Гарбери [9], В. О. Дворянкіна [11–13], Л. Я. Колеснік [30; 31], В. В. Леснової [47] та ін.

Зокрема, В. В. Леснова здійснює аналіз назв рис людини в українському східнослобожанському просторі. Висвітлено основні способи й засоби номінації, досліджено функційне співвідношення однослівної та багатослівної, первинної та вторинної номінації рис людини [47].

В. О. Дворянкін присвятив дисертацію описові номінаційних процесів в українських східностепових говірках Південної Донеччини, які виявляються в тематичній групі лексики (далі – ТГЛ) «Людина та її риси». Виділено 15 лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ) на позначення зовнішніх якостей і фізичного стану людини та 5 ЛСГ на позначення внутрішніх властивостей людини [13].

Важливою є монографія І. В. Гарбери, у якій схарактеризовано концепт *людина* у фразеології українських східностепових говірок. Вперше в українському мовознавстві було зібрано та систематизовано фразеологізми згаданих говірок із семою «людина», створено лінгвістичну базу даних «Концепт *людина* у фразеології східностепових українських говірок» [9].

Індивідуальною ознакою номінативів, що вказують на людину та її риси, є те, що для більшості говіркових антропономенів характерні експресивність, емоційність, активне оцінювання об'єкта номінації. Зазначимо, що номінаційні процеси в цій групі лексики відрізняються від тих, які відображені в конкретно-предметному аспекті лексики. Пов'язано це з експресивністю більшості діалектних слів, що вживаються з метою номінації людини. Показниками емоційного забарвлення діалектних слів з особовим значенням слід уважати вживання слів у переносному значенні, фіксацію тих чи інших елементів суб'єктивної оцінки тощо [4, с. 65].

Л. Я. Колеснік у дисертації зауважує, що до найменш досліджених в українському мовознавстві належить група номінативів, що утворює велику ТГЛ «Риси людини». Оскільки численна кількість діалектологічних картотек, що існують на сьогодні, досі не охоплюють весь лексикон цієї групи, наявний в усіх українських діалектах. Проте у складі літературної мови наявні номінативи, що вказують на індивідуальні властивості людини,

утворюють значну частку лексики народної мови. Тому, є підстави стверджувати, що ця лексика сягає глибин віків й в минулі часи була надзвичайно різноманітною в семантичному і словотворчому аспектах [31, с. 42–43].

Л. П. Бойко та С. В. Сабліна зазначають, що у діалектному мовленні широко представлена лексична синонімія, яка виступає «засобом вираження різноманітних смислових, стилістичних та емоційно-оцінних відтінків мовлення». Яскравим прикладом експресивного навантаження говіркової лексичної системи різними синонімічними рядами може бути лексика нижньонаддніпрянських говірок, яка використовується для номінації людини та її рис [4, с. 65].

Виділяють основні джерела синонімії для кожної окремої говірки: літературна мова, мова усної народної поезії, материнські говірки (для території пізнього поселення), матеріал самої говірки. Зазначено також, що діалектну синонімію поповнюють запозичення різного виду: іншомовні, з інших діалектів, з літературної мови, міського просторіччя та з інших форм побутування мови. Зацікавлює багатьох науковців вагома кількість вторинних найменувань у діалектному мовленні. Вторинні назви визначають не про надлишковість лексичної системи діалектного мовлення, а є результатом живого мовлення й використовуються для задоволення вимог стилістичної виразності. Вторинна номінація містить оцінку позначуваного, яка залежить від ситуацій, дій, особливостей, що є базисом переосмислення одиниць мови [4, с. 65].

Важливим є дослідження номінативних одиниць у мовленні, яке властиве вузькому колу людей. Сюди зараховуємо арго, жаргон і сленг як різновиди соціальних діалектів. Так, цій проблемі присвячено праці таких науковців, як С. В. Дмитрієв [15], Є. О. Редько [63], Л. О. Ставицька [73] та ін.

Мовознавець Є. О. Редько у дисертації зосереджує увагу на вивченні арго, як історичному різновиду соціальних діалектів, що уживаються у

закритій соціальній групі з метою ідентифікації осіб, що є представниками певного прошарку суспільства. На функційному рівні арго представлене через ідентифікацію або самоідентифікацію мовця в соціальному середовищі, виокремлення його як представника окремої групи тощо. Отже до складу українських арго зараховуємо всі професійні та корпоративні соціальні діалекти (школярське, вуличне, військове тощо арго), які існували упродовж всієї історії мови, а також наявні у системі сучасної української мови [63].

Л. О. Ставицька досліджує історичну динаміку українських арго, жаргону та сленгу, впродовж ХІХ – початку ХХІ століття. Подано детальну характеристику зазначених соціолектів, зазначаючи їх відмінності та індивідуальні особливості функціонування в межах мовлення, наголошуючи на різному ступені вияву професійної лексики: арго, як закритій системі, жаргону – напіввідкритій, і сленгу – відкритій, відповідно [73].

У дисертації С. В. Дмитрієв наголошує на тому, що вагому кількість антропономінативів в українських соціолектах презентують прості образно-семантичні структури. Найчастіше це вторинні номінації, яким властива емотивна природа, або утворені способом метафоричного перенесення. Вагома кількість дериватів обумовлена тим, що особи, які послуговуються мовою соціолектів у процесі номінації інших людей мають за мету відтворити влучне й точне називання. Так, спостерігаємо тенденцію щодо заощадження мовних засобів для точного та якомога коротшого найменування. Часто це відбувається на базі метафоризації та зважаючи на зовнішні риси осіб та їх особливості поведінки [15].

Вагому кількості праць присвячено власним назвам, зокрема антропономенам, що функціонують у мовній тканині художніх текстів властива різноманітність та семантична наповненість. Це номени, які вказують на гендерні ознаки, етнічну належність, вікові особливості, соціальний статус, відповідні стосунки між героями творів, зовнішні та внутрішні особливості персонажа, авторське ставлення до нього чи інших осіб [84, с. 288]. Митці слова, перш за все, концентрують свою увагу на

доборі індивідуальної назви для об'єкта номінації, яка буде ідентифікувати персонажа певними, притаманними лише йому, ознаками.

Так, виокремлюємо дослідження І. В. Денисовець [14], І. І. Коновал [35], В. В. Корольової [36], Т. М. Наумової [54], О. Р. Сколоздри [71], У. В. Соловій [72] та ін.

Зокрема, У. В. Соловій досліджує особові номінації на матеріалі української «малої прози» кінця XIX – початку XX століть, зосереджуючи увагу на функціонуванні оцінних антропонімів як важливої складової літературного твору. В дослідженні проведений аналіз номінацій за двома критеріями, а саме «хороший (гарний)» та «поганий», зокрема зауважено, що лексеми з позитивною семантикою становлять більшу групу. Авторкою також подано, що зафіксовані оцінні номінації мають певне забарвлення закладене у внутрішню форму лексем, тобто поза контекстом можуть викликати асоціативно-образні уявлення, а в межах тексту – підсилювати враження від зображуваних подій, допомагати передбачувати наступні дії героїв та виявляти приховані смисли [72].

Т. М. Наумова присвятила дисертацію розгляду номінації особи в текстах Івана Франка та Володимира Самійленка загалом, проте наголошуючи на тому, що найбільшою групою є номінація осіб за зовнішніми ознаками та внутрішніми властивостями. Виділено лексеми, що вказують на риси характеру, інтелект, зовнішні ознаки, соціальну поведінку героїв та емотивне ставлення мовця до адресата й найчастіше характеризуються негативним забарвленням. Окремою групою авторка виділяє лайливі слова, що є похідними від назв тварин [53].

І. В. Денисовець у дисертації на матеріалі художніх прозових творів для дітей характеризує емоційно-оцінні номінації, акцентуючи на словотвірному аспекті. Так, здійснено аналіз номінацій на позначення поведінки героїв, класифікуючи за такими оцінними компонентами, як «схвалення» або «несхвалення» та детально характеризує оцінну функцію основних словотвірних засобів – префіксів та суфіксів [14].

В. В. Корольова присвятила свої напрацювання розгляду експресивно-оцінних назв на матеріалі літературних творів новітньої доби. Зокрема, акцентується увага на функціонуванні маркованих слів (тобто ті, що мають експресивно-оцінну характеристику в семантиці), чималої кількості як типових загальномовних порівнянь, так і індивідуально авторських порівняльних зворотів й оказіоналізмів, таким чином формуючи образотвірні та текстотвірні простори художніх текстів, відповідно до сучасного живого мовлення [36].

Зауважимо, що більшість досліджень, які присвячені розгляду антропонімії у художньому мовленні, наголошують на їх оцінній конотації. Така позиція обумовлена особливостями художнього стилю, тобто вимагання від автора не тільки подавати опис подій, що лежать в основі твору, а й створювати відповідний настрій, характеризувати героїв, наділяючи їх позитивними або негативними якостями, відтворювати через текст та поведінку персонажів власного ставлення до зображуваних явищ тощо.

На сьогодні в системі української літературної мови високої функційної активності набувають іменники на позначення осіб жіночої статі. Отже, одним із важливих питань сучасного мовознавства постає фіксація та унормування в українській мові особових іменників із вказівкою на гендерний компонент.

Упродовж століть використовували іменники чоловічого роду на позначення осіб жіночої статі, що було обумовлено тогочасним фіксованим розподілом праці між чоловіками та жінками, обов'язковістю саме чоловічої сили у відповідних професіях, а також відсутністю слів, що позначають професії, виражені жіночого роду, або нейтральних засобів для словотвору таких лексем тощо. Динамічний розвиток української мови сьогодні відображає характерні активні зміни на всіх рівнях мовної системи. Активне започаткування нових контактів між мовами та суспільствами різних країн, оновлення в суспільно-політичних та науково-технічних сферах зумовили

утворення нових реалій, що потребують номінації. Отже, необмежене додавання нових іменникових лексем та появу нових семантичних родових форм було зумовлено закріпленням в сучасному мовознавстві етичних і комунікативних норм, що враховують гендерні особливості [50].

Окремо також зупинимося на декількох працях, присвячених дослідженню гендерних антропономенів, які були презентантами лексики минулих століть, зокрема відтворювали основні сфери життєдіяльності людини.

Так, М. П. Брус аналізує номінації на позначення людей жіночої статі, зафіксовані в оригінальних та перекладних творах української писемності XVI–XVII ст. століть. Приділено увагу структуруванню думок науковців щодо появи та поширенню використання фемінітивів, а також подає детальну характеристику 10 ЛСГ жіночих антропономенів (назви жінок за внутрішніми якостями, поведінкою, стосунками з людьми; за діяльністю; за спорідненістю і свояцтвом; за діяльністю чоловіків і батьків; за соціальним станом; за біологічними ознаками; за церковно-релігійними особливостями; за ситуативним станом; за місцем проживання; за національністю, расою), кожна з яких ще поділяється на мікрогрупи лексем [5].

У свою чергу, дослідниця О. В. Кровицька в монографії надає характеристику найменуванням маскулінної лексики в семантичному та словотвірному аспектах. Подано аналіз 5 ЛСГ чоловічих антропономенів, кожна з яких проаналізовано за схемою: 1) опис семантичного змісту; 2) класифікація слів на підгрупи, ряди та мікрогрупи; 3) аналіз словотвірної будови лексем; 4) визначення основних особливостей їх побутування у джерелах XVI–XVIII ст.; 5) загальна характеристика сучасного стану розвитку ЛСГ [37].

Звертає увагу на функціонування номінативів із гендерними особливостями й Н. Ф. Клименко. Дослідниця виокремлює: 1) назви осіб за територіальними або національними ознаками, що характеризуються одноманітністю мотивуючих слів, а саме власних назв, проте їм властивий

високий ступінь варіативності; 2) назви осіб за внутрішніми або зовнішніми ознаками, що широко представлені іменниками спільного роду; 3) назви осіб за соціальним станом, належністю до певної організації, суспільно-політичного, релігійного напрямку, що формують численну кількість лексем за допомогою невеликої кількості суфіксів; 4) назви осіб за родинними зв'язками, які належать до пасивного складу сучасної мови і витісняються описовими номінативами; 5) назви осіб за ознакою володіння чим-небудь становлять найменшу групу слів, утворених афіксальним способом [20, с. 398].

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши наукову літературу, маємо підстави зробити такі висновки:

1. Номінацію у мовознавстві найчастіше визначають як процес творення нових найменувань (встановлюючи відповідний взаємозв'язок між мовною одиницею та позначуваним явищем) і як результат цього процесу, тобто сама назва.

2. Розрізняють первинну та вторинну номінації, наголошуючи на функційній активності другої у процесі оновлення та розширення лексичного складу української мови. У межах вторинної номінації також розмежовують автономне та неавтономне найменування.

3. До основних засобів творення номінативних одиниць із вторинним значенням зараховують метонімію, метафору та перифрази, які стали об'єктом багатьох лінгвістичних досліджень.

4. Антропономінація є розгалуженою системою номінативних одиниць, які можна вивчати на базі територіальних і соціальних діалектів.

5. У процесі дослідження антропонімів на матеріалі художніх текстів лінгвісти акцентують на авторських можливостях відтворювати власне

ставлення до зображуваних подій, персонажів твору за допомогою вживання насамперед оцінної лексики.

6. Актуальним у сучасному мовознавстві залишається студіювання антрополоксики в семантичному, словотвірному та функційно-стилістичному аспектах на базі українського художнього мовлення початку ХХІ століття.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ АНТРОПОНОМІНАЦІЇ В МОВІ РОМАНІВ ГАЛИНИ ВДОВИЧЕНКО «МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ПРОЦЕС» ТА ЄЛИЗАВЕТИ МЕЛЬНИЧЕНКО «І ЗАСЯЄ СОНЦЕ»

2.1. Назви людей за спорідненістю та свояцтвом

До складу цієї ЛСГ входить низка номінативних одиниць на позначення родинних стосунків, що характеризуються різним ступенем варіювання в контексті творів.

Так, у досліджуваному художньому мовленні виявлено лексему *матір* та її деривати: *матір* ('жінка стосовно дитини, яку вона народила' (із ремарками «застаріле слово», «урочисте слово, вираз») [СУМ-11, т. 4, с. 650]): *У цей час Мирослава з Любимом сиділи на балконі в квартирі Мирославиної матері й пили чай* [ІЗС, с. 88]; *мама* ('ласкаве називання матері й звертання до неї' [СУМ-11, т. 4, с. 615]): *Мама говорила йому: піди до лікарки!* [МП, с. 262]; *мамуля* ('ласкаве називання матері й звертання до неї' (із маркером «пестлива форма») [СУМ-11, т. 4, с. 615]): *А ти «мамулі» його не телефонувала, не розповідала про тіло під покривалом?* [ІЗС, с. 13]. Зауважимо, що номен *мамуля* утворений за допомогою суфікса *-ул-* із значенням пестливості, проте у контексті постає з негативним забарвленням, що відтворює специфічне ставлення героїні до матері чоловіка. Подано й іменник в усіченій формі *ма*, що вказує на швидке звернення сина до матері з метою акцентуації на повідомленні певної інформації: *А син їй днями таке видав: добре, ма, що запросила, бо якби зараз можна було щось планувати, думати про майбутнє, а не жити одним днем, то сказав би тобі, ма, що це твоя майбутня невістка* [МП, с. 251].

Назви на позначення *батька* репрезентовані лексемами, серед яких наявні й словотвірні варіанти: *батько* ('чоловік стосовно до своїх дітей' [СУМ-11, т. 1, с. 113]): *Батько послухався, він був на той момент хороший,*

нікого не ганяв-не образав, бо був тверезий [МП, с. 15]; *бать* ('чоловік стосовно до своїх дітей' (із ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 1, с. 112]): *Правильно бать казав: послухай жінку й зроби навпаки!* [1, с. 35]; *тато* ('чоловік стосовно до своїх дітей' (зі стилістичним маркером «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 10, с. 43]): *Тато не відходить від телевізора, мама – від плити, хоче синові догодити домашніми смаколиками* [МП, с. 142]; *татусь* ('чоловік стосовно до своїх дітей' (із маркером «пестлива форма») [СУМ-11, т. 10, с. 44]): *<...> дівчина-мажорка, власниця позашляховика і дурних грошей, віддала йому для фронту подарунок татуся* [МП, с. 226]; *Отаке вона сьогодні дізналася про свого дорогого татуська* [МП, с. 150]. Зауважимо, що лексема *татусь* є пестливою формою іменника, проте контекстуально набуває негативного забарвлення з метою підкреслити зневажливе ставлення головного героя до батька дівчини.

Назвам на позначення *дочки* та *сина* притаманна низька функційна активність із позитивною конотацією: *донька* ('особа жіночої статі стосовно до своїх батьків' (із ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 2, с. 368]): *<...> молодша його донька навіть сльозинки не витискала* [МП, с. 12]; *доця* ('особа жіночої статі стосовно до своїх батьків' (із маркером «пестлива форма») [СУМ-11, т. 2, с. 399]): *Доцю! – голос мами піднесено дзвенить, – ти тепер хранительниця дому, доцю!* [МП, с. 52]; *син* ('особа чоловічої статі стосовно своїх батьків' [СУМ-11, т. 9, с. 178]): *Сина вона шукає. Сказали, він тут у полоні...* [МП, с. 106]; *синочок* ('ласкаве звертання батьків до сина' (зі стилістичним маркером «зменшено-пестлива форма») [СУМ-11, т. 9, с. 186]): *Кавунчик, виїхав з татом і мамою у невідомому напрямку, одні кажуть – на відпочинок, інші – що сімейка влаштовує синочка на навчання у Києві* [МП, с. 25-26].

На позначення стосунків між *братом* та *сестрою* виокремлено як оцінно-нейтральні найменування, так і утворені за допомогою суфіксів пестливості, для яких характерне позитивне забарвлення: *брат* ('кожний із синів по відношенню до інших дітей того ж батька або матері' [СУМ-11, т. 1,

с. 227]): *Скоріше б уже **брат** повернувся!* [МП, с. 33]; *братик* (‘кожний із синів по відношенню до інших дітей того ж батька або матері’ (зі стилістичним маркером «зменшено-пестлива форма») [СУМ-11, т. 1, с. 230]): *Та мені дуже шкода, що мій **братик** виріс ідіотом* [ІЗС, с. 93]; *сестра* (‘кожна з дочок стосовно до інших дітей того ж батька або матері’ [СУМ-11, т. 9, с. 150]); *сестричка* (‘кожна з дочок стосовно до інших дітей того ж батька або матері’ (із ремаркою «зменшено-пестлива форма») [СУМ-11, т. 9, с. 151]): *Наївняк ти, **сестричко**. Вітьок спробував обійняти **сестру**, від нього пахло чимось чужим, неприємним* [МП, с. 97].

До складу назв на позначення спорідненості належить і антропономен *баба*, що маніфестований у текстах з одним значенням, проте різними структурними формами: *баба* (‘мати батька або матері’ [СУМ-11, т. 1, с. 75]): ***Баба** Аня на Романа лиш коротко глянула, вона його не пам’ятала* [МП, с. 199]; *бабця, бабуся* (утворені за допомогою суфіксів пестливості *-ц-* та *-ус-*): *Він бачив у півока, як Ольга тягнула з хати **бабцю** – та застрягла у дверях, вчепившись кістлявою рукою в одвірок. <...> **Бабуся** впиралася, не хотіла йти* [МП, с. 60].

Номінативи *онука* й *онук* є обмеженими в ужитку: *онука* (‘дочка сина або дочки’ [СУМ-11, т. 5, с. 699]): *Далеко від **онуки** й від рідної хати* [МП, с. 16]); *онук* (‘син сина або дочки’ [СУМ-11, т. 5, с. 699]): *Ніколи не залишай хліб на землі, – сказала **онукові**, – собаці дай, пташкам, а до сміття не кидай* [МП, с. 221].

У межах зазначеної ЛСГ виокремлюємо й назви спорідненості по бокових лініях: *тітка* (‘сестра батька або матері’ [СУМ-11, т. 10, с. 150]): *Надя Волошина зараз у **тітки** в Бердянську, разом з батьками, там зараз складає тести* [МП, с. 25-26]; *племінник* (‘син брата або сестри; небіж’ [СУМ-11, т. 6, с. 574]): *А малювати? Ти ж хотів малювати, – нагадала **племіннику** Ольга* [МП, с. 201]; *племінниця* (‘дочка брата або сестри; небога’ [СУМ-11, т. 6, с. 574]): *Це був Любим, який приїздив тоді до Києва, щоб побачити новонароджену **племінницю*** [ІЗС, с. 72].

До найменувань на позначення свояцтва також належать лексеми *чоловік* та *дружина* (фіксуємо різні варіанти): *чоловік* ('одружена особа стосовно до своєї дружини' [СУМ-11, т. 11, с. 349]): *Тож ви стверджуєте, що бачили на тій каталці свого чоловіка?* [ІЗС, с. 4]; *дружина* ('одружена жінка стосовно до свого чоловіка' [СУМ-11, т. 11, с. 349]): *Із дружиною він розлучився, дітей не мав* [МП, с. 131]; *жона* ('заміжня особа стосовно до свого чоловіка' (із маркером «народно-поетичне слово, вираз») [СУМ-11, т. 2, с. 543]): *Спеціально туди поїду за жоною <...>* [МП, с. 131]; *жінка* ('взагалі заміжня особа жіночої статі' [СУМ-11, т. 2, с. 536]): *Наша уява спроможна пересуватися лише площиною нашого світорозуміння, а воно раз і назавжди сформоване: є чоловік і жінка, є добро і зло, є Бог і Диявол...* [ІЗС, с. 89].

Одиначною у тексті роману Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» є лексема *невістка*: *невістка* ('заміжня жінка стос. до рідних її чоловіка (батька, матері, братів, сестер, дружин братів і чоловіків сестер)' [СУМ-11, т. 5, с. 267]): *<...> то сказав би тобі, ма, що це твоя майбутня невістка* [МП, с. 251].

Засвідчено у текстах і загальні назви на позначення родичів: *родичка*, що наявний у тексті в єдиному варіанті: *родичка* ('той, хто перебуває у спорідненості з ким-небудь' [СУМ-11, т. 8, с. 596]): *Ні, я сама від себе... і від своєї... м-м... родички. Ми самі по собі* [МП, с. 267]; фразеологічна одиниця *бідний родич* ('хто-небудь нещасний, невлаштований' [ФСУМ, с. 153]): *«Я пригощаю» дряпнуло. Що він, бідний родич?* [МП, с. 144].

2.2. Назви людей, що вказують на специфіку стосунків між особами

У складі зазначеної ЛСГ поділяємо номінативи відповідно до специфіки спілкування між героями.

Так, виділяємо назви, що вказують на дружні стосунки персонажів: *друзі* (*друг* 'особа, зв'язана з ким-небудь дружбою, довір'ям, відданістю;

товариш, приятель; протилежне ворог' [СУМ-11, т. 2, с. 422]): *Та навіть якби була можливість зателефонувати батькам чи комусь із друзів, то що б він сказав?* [МП, с. 80]; *друзяка* ('особа, зв'язана з ким-небудь дружбою, довір'ям, відданістю; товариш, приятель; протилежне ворог' (із ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 2, с. 425]): *Хотів похвалитися перед друзяками...* «Хлопці просили, щоб ти їм про війну розповів» [МП, с. 142]; *Йоханий бабай, так це ж Сохатий! Старий друзяка, теж афганець, разом служили в Кандагарі, а тоді порозкидало* [МП, с. 156]; *подруга* ('дівчинка, дівчина або жінка, яка дружить з ким-небудь' [СУМ-11, т. 6, с. 758]): *Оксана познайомила брата зі своєю подругою* [ІЗС, с. 72]; *подружка*: *Валька ходила до тебе як по святу воду. То хто ви одна одній? Подружки? Спільниці?* [МП, с. 176]; *товаришка* ('людина, зв'язана з ким-небудь дружбою, щирий друг, приятель' [СУМ-11, т. 10, с. 162]): *Тепер вже Ольга смілива, присутність товаришки її підтримує, вона підходить до хлопця зовсім близько* [МП, с. 42]; *побратими* (*побратим* 'товариш по боротьбі, битві, боях' [СУМ-11, т. 6, с. 624]): *Кілька чоловіків наввипередки заходилися пояснювати, де хата Василя. «Ви його побратими?» Роман кивнув, чоловіки підійшли ближче <...>* [МП, с. 135]; *товариш* ('людина, яка спільно з ким-небудь виконує якусь справу, бере участь у якихсь діях, співучасник чого-небудь; компаньйон, спільник' [СУМ-11, т. 10, с. 160]): *Я брату і його товаришам їсти варю. Тимчасово, до речі* [МП, с. 72]; *приятель* ('людина, з якою хто-небудь перебуває в дружніх, товариських стосунках; близький знайомий' [СУМ-11, т. 8, с. 107]): *А Ліка тим часом вже махала йому рукою, як давньому приятелю, сідаючи у таксі* [МП, с. 150]; *браття* ('товариство, братія' (зі стилістичними маркерами «збірне слово», «застаріле слово, вираз» [СУМ-11, т. 1, с. 231]): *Там такі дівчата... – зводив очі догори, – колись годину спостерігав за ними на тамтешній набережній... Інших не пропонувати, браття!* [МП, с. 131]; *колега* ('товариш за фахом, місцем праці, за навчанням у вищій школі тощо' [СУМ-11, т. 4, с. 217]); *соратник* ('той, хто воює або воював разом з ким-небудь; товариш по зброї' [СУМ-11,

т. 9, с. 462]): *Вшануймо хвилиною мовчання пам'ять про нашого колегу та найближчого соратника Мотю Бородовича* [ІЗС, с. 56].

Назви, що вказують на опосередковане знайомство між героями творів, відзначаються невисокою функційною активністю в текстах. Зокрема, це субстантивовані прикметники *знайомий* ('який підтримує знайомство, спілкується з ким-небудь' [СУМ-11, т. 3, с. 638]): *Толік приходить до «Білих домів» по четвергах та суботах, коли на воротах чергує Вася, його знайомий* [ІЗС, с. 172]; іменники *гість* ('той, хто приходить, приїздить відвідати кого-небудь вдома' [СУМ-11, т. 2, с. 77]): *То що?.. – нарешті гість з усім впорався й глянув на господаря. – Ходімо?* [МП, с. 189]; *гостя* ('та, хто приходить, приїздить відвідати, навістити кого-небудь і т. ін.' [СУМ-11, т. 2, с. 147]): *Дивляться одна на одну, усміхаються. – Чого ти либишся, як сучка в пасльонах? – цікавиться гостя. – Ага, – погоджується Валька-Самореклама* [МП, с. 45]; *сусідка* ('той, хто мешкає поруч, поблизу кого-небудь' [СУМ-11, т. 9, с. 856]): *Сусідка нестримно вигадувала нові випадки з непристойними пропозиціями та двозначними натяками від знайомих і незнайомих* [МП, с. 47]; *сусідонька*: *Ти щось хотіла? – зупиняє її Ольга й береться за клямку: досить, мовляв, затрималася ти, сусідонько* [МП, с. 45]. Зауважимо, що номінатив *сусідонька*, що утворений за допомогою суфікса *-оньк-*, який надає слову значення пестливості, у творі використовується із негативно-оцінною конотацією з метою наголосити на невдоволеності господині щодо присутності сусідки.

Назви, що позначають стосунки між людьми, які є незнайомими одне з одним, подані в текстах 1) як іменники: *незнайомець* ('незнайомий чоловік' [СУМ-11, т. 5, с. 320]): *Побачивши Ольгу з незнайомцем, підніс руку у вітальному жесті* [МП, с. 193]; *чужинець* ('чужа, нетутешня, захожа людина' [СУМ-11, т. 11, с. 379]): *Ніхто на чужинців не озирався, не витріщався* [МП, с. 251]; *чужинка*: *Мама запросила цю Ольгу, нехай нею і займається, а Остап не вітає вторгнення чужинки на територію брата* [МП, с. 250]; 2) як субстантивовані прикметники: *зустрічний* ('який

рухається назустріч' [СУМ-11, т. 3, с. 734]): *На вулиці він мало не зіштовхнувся з якимсь зустрічним: мешти дороги, напуцовані* [МП, с. 144]; *подорожній* (Особа, що подорожує 'який перебуває в дорозі, який подорожує' [СУМ-11, т. 6, с. 754]): *Ви ж, Ілле Любомировичу, як нащадок козаків, на генетичному рівні повинні знати, як відбирати в подорожніх провіант* [ІЗС, с. 18]; *подорожня: За свободу треба платити. Хоч за свою, хоч за синівську. Ця подорожня усе віддасть, розплатиться за свого бігунка* [МП, с. 106]; *перехожі* (*перехожий* 'людина, що, проходячи повз когось, через щось, іде куди-небудь у якому-небудь напрямку' [СУМ-11, т. 6, с. 313]): *На вулиці не було перехожих, автомобілі не проїжджали* [ІЗС, с. 135].

2.3. Назви людей за родом діяльності та професією

Упродовж століть невпинно оновлюється перелік професій, реагуючи на вимоги суспільства та часу, що, у свою чергу, провокує й зміни в сучасній українській лексиці. Назви людей за професіями та родом їх діяльності часто стають одним з головних інструментів письменників у процесі відтворення тієї чи іншої історичної доби в межах твору. На сьогодні ця ЛСГ являє собою розгалужену систему номінативів, що охоплює майже всі сфери діяльності людей. Зокрема, у текстах досліджуваних романів виділяємо 7 підгруп.

2.3.1. Назви людей, пов'язані з діями соціально-політичного характеру. Антропонайменування, що входять до складу цієї підгрупи мають високу функційну активність переважно в романі Єлизавети Мельниченко «І засяє сонце». Це пояснюється тим, що основою твору є опис життя панівної верстви населення, зокрема олігархату, і відповідно, людей, які або підтримують такі умови правління, або протестують.

Назви представників правлячої верхівки: *президент* ('у ряді країн – обраний на певний строк глава держави' [СУМ-11, т. 7, с. 532]): *Оберемо президента, відберемо у всіх власність і все переділимо* [ІЗС, с. 131]; усічена

форма іменника *през*: *Ще не став **презом**, а вже веде свою гру...* – *піддає жару Артур* [ІЗС, с. 152]; *чиновник* (‘державний службовець певного рангу’ [СУМ-11, т. 11, с. 327]): *І суспільство зробить з цього висновок, що нашою компанією опікуються якісь **чиновники*** [ІЗС, с. 83]; *політик* (‘той, хто займається питаннями політики; політичний діяч’ [СУМ-11, т. 7, с. 80]): *У кадрі – популярний **політик** Міша Козак, яки сидить у студії на дивані поряд з Гошею Кийком <...>* [ІЗС, с. 107]; *олігарх* (‘член олігархічного уряду’, ‘особа, що належить до правлячої групи експлуататорської меншості’ [СУМ-11, т. 5, с. 689]): *Жах, людям нема життя від **олігархів** і, відповідно, олігархату* [ІЗС, с. 131]; *члени Олігархічної Ради* (член ‘особа, яка входить до складу певної групи людей, до якої-небудь організації, товариства, об’єднання і т. ін.’ [СУМ-11, т. 11, с. 344]): *У просторій кімнаті, що розташована прямо попід куполом, за шестикутним столом сидить п’ятеро **членів Олігархічної Ради*** [ІЗС, с. 55]; *номінатив на позначення державної посади голова банківської системи України: Не обійшов увагою Бен Ізраїлевич і Леру Синьоочку, **голову банківської системи України**, яка завзято взялася виконувати наказ <...>* [ІЗС, с. 137].

Звернімо увагу на функціонування історичних назв на позначення панівного прошарку, зокрема польського – *шляхта, шляхтичі*, у поєднанні зі сучасним найменуванням *представники «Вищої ліги»*: *шляхта* (‘дрібне дворянство колишньої феодальної Польщі’ [СУМ-11, т. 11, с. 496]); *шляхтичі* (‘особа, що належить до шляхти’ [СУМ-11, т. 11, с. 496]); *представники «Вищої Ліги»* (*представник* ‘той, хто в своїй особі представляє певну групу, розряд і т. ін. людей чи певну галузь діяльності, хто є типовим зразком такої групи, розряду і т. ін. чи діячем у певній галузі’ [СУМ-11, т. 7, с. 530]): *А це мода так у них тут. Вони всі вважають себе **представниками «Вищої ліги»**, це типу... – **Шляхти?** – Так, киває Іван Петрович. – Вони вважають за потрібне трошки чомусь повчитися, щоб вже остаточно стати **шляхтичами*** [ІЗС, с. 171]. Також наявний номінатив *комуністи*, який вказує на правлячу партію в часи існування СРСР. Зауважимо, що зазначений

термін уживається в контексті твору суто з негативним забарвленням, що виявляється у порівнянні представників комуністичної партії з мавпами: *комуністи* ('член комуністичної партії' [СУМ-11, т. 4, с. 254]): *Просто я думаю, що від мавп походять Дарвін і комуністи, а люди – таки від Бога* [ІЗС, с. 87].

Назви представників суспільства: *шанувальники* ('той, хто виявляє шану до кого-, чого-небудь' [СУМ-11, т. 11, с. 405]): *Бен Ізраїлевич раптом уявив собі Батю, який ще торік зважував на золотих вагах дороги підношення від своїх шанувальників і пересичено аплодував під салютами на свою честь* [ІЗС, с. 60]; *прибічники* ('той, хто підтримує, захищає кого-, що-небудь, поділяє чийсь погляд і т. ін.; послідовник, прихильник', 'прислужник, готовий допомагати в будь-яких діях, перев. ганебних; поплічник' (із маркером «зневажливе слово, вираз») [СУМ-11, т. 7, с. 559]): *Імперія Зла, що занепала в 1991 році, намагається згуртувати своїх прибічників і повстати з уламків* [ІЗС, с. 121]; *протестуючі* ('який виражає протест' [СУМ-11, т. 8, с. 314]): *Після винесення з Дерібану протестуючі завантажили Батю в потяг і відправили його до кацапського міста Ростова-на-Дону* [ІЗС, с. 60]; *протестувальники*: *Він визирнув у вікно і не повірив власним очам: ворота перед його будинком були повалені, а під вікнами стояв натовп протестувальників* [ІЗС, с. 196]; *мітингувальник* ('той, хто мітингує' [СУМ-20, т. 8]): *Мітингувальники при цьому опустили свої плакати і дивляться на Ізю у кольоровій шапці із дзвіночками, роззявивши рота* [ІЗС, с. 146-147] (виявлено, що лексеми *протестувальники* та *мітингувальники* утворені за допомогою продуктивного суфікса *-увальн-*, що підкреслює відповідність зазначених номінативів сучасності); *активісти* ('діяльний член якого-небудь колективу; громадський діяч' [СУМ-11, т. 1, с. 29]): *Щойно Крик відлетів, громадські активісти відразу ж увірвалися в його будинок* [ІЗС, с. 198]; *бунтівник* ('учасник бунту; той, хто зчиняє бунт; бунтар' [СУМ-11, т. 1, с. 256]): *Якщо йому вдавалося виявити бунтівників, то Імперія відправляла їх у тюрми, а Вальдемару давала медаль* [ІЗС, с. 122];

борець ('той, хто бере участь у боротьбі, бореться за що-небудь' [СУМ-20, т. 1]): *Типу крутий! – киває Бен Ізраїлевич. – Птах високого польоту. Борець за правду!* [ІЗС, с. 113]. Зауважимо, що вислів *Борець за правду!* вжито письменницею в переносному значенні з негативним забарвленням. *суперборець* (*борець* 'той, хто бере участь у боротьбі, бореться за що-небудь' [СУМ-20, т. 1]): *За імідж «суперборця» він потім просто захопить собі суперзарплату!* [ІЗС, с. 113] Зосередимо увагу на тому, що антропоназву *суперборець* утворено за допомогою префіксоїда *супер-*, який є властивим сучасному мовленню та є активновживаним.

2.3.2. Назви людей, пов'язані з правосуддям та прокурорським наглядом. До складу зазначеної підгрупи зараховуємо номінативи, що зафіксовані у тексті Єлизавети Мельниченко «І засяє сонце» з невисокою функційною активністю. До цього відгалуження входять лексеми як на позначення власне професій, що пов'язані із системою судочинства та подальшого утримання засуджених, так і найменування цивільного прошарку населення, які за певних умов стали учасниками судових процесів. Це такі антропономени: *суддя* ('службова особа в органах суду, яка виносить вирок у судовій справі' [СУМ-11, т. 9, с. 824]): *Ті ж судді, вони хоч і здирники, та все ж таки менші покидьки, ніж журналюги <...>* [ІЗС, с. 114]; *слідчий* ('службова особа, яка здійснює слідство' [СУМ-11, т. 9, с. 359]); *прокурор* ('службова особа, що провадить кримінальне переслідування, підтримує обвинувачення в суді, а в ряді випадків здійснює також адміністративний нагляд' [СУМ-11, т. 8, с. 211]):<...> *якби я знав, що ти слова такі знаєш, я б тебе давно вже де-небудь прокурором або слідчим посадив, – розвів руками Бен Ізраїлевич* [ІЗС, с. 7]; *свідки* (*свідок* 'людина, що була присутня при якій-небудь події, пригоді й особисто бачила що-небудь; очевидець' [СУМ-11, т. 9, с. 76]); *адвокат* ('юрист, що захищає обвинуваченого або веде якусь справу в суді, а також дає поради з правових питань; захисник, оборонець' [СУМ-11, т. 1, с. 19]): *Але не виходило, бо адвокати Бена Ізраїлевича всіляко затягували процес, купували свідків і надавали суду сфальсифіковані*

документи [ІЗС, с. 118]; *юрист* (‘фахівець з правознавства, юридичних наук; практичний діяч у галузі права’ [СУМ-11, т. 11, с. 616]): Крім витрат на *юристів*, які вели справу в суді, в Артура були ще розходи на журналістів, хабарі суддям <...> [ІЗС, с. 118]; *шифрувальник* (‘той, хто шифрує і розшифровує що-небудь’ [СУМ-11, т. 11, с. 465]): Записка на лобовому склі спровокувала в «Білих домах» паніку, і хотіли навіть послати за командою *шифрувальників* – щоб ті роз’яснили загадкове послання [ІЗС, с. 187]; *тюремник* (‘наглядач у тюрмі’ [СУМ-11, т. 10, с. 334]): Спочатку, коли Едік з головоорізами вискочили з підвалу і закрили їх там удвох, Артур колотив у двері і посилав своїм *тюремниками* нецензурні прокляття [ІЗС, с. 196].

2.3.3. Назви людей, пов’язані зі сферою послуг та обслуговування.

Зазначена підгрупа назв людей за родом діяльності та професією є однією з найбільших за кількістю номінативів та їх розгалуженістю. Зокрема, виокремлюємо такі напрямки професій, люди яких допомагають іншим у тих чи інших життєвих питаннях, а також сюди долучаємо найменування осіб, що користуються відповідними послугами:

– медицина: *лікар* (‘особа з вищою медичною освітою, яка лікує хворих’ [СУМ-11, т. 4, с. 512]): Хвилини через десять Артурові стало зле, і йому викликали *лікарів* [ІЗС, с. 103]; *лікарка*: Мама говорила йому: піди до *лікарки!* Поїдь у районну лікарню! [МП, с. 262]; *медсестра* (*сестра* ‘особа середнього медичного персоналу в лікувальних закладах’ (зі стилістичним маркером «у сполученні зі словом (словами) медична, санітарна») [СУМ-11, т. 9, с. 150]): Після лікаря увійшла *медсестра* – принесла їхні сумки-мішки [ІЗС, с. 193]; *медики* (‘фахівець з медицини’ [СУМ-11, т. 4, с. 663]): Своєю особливою говіркою на-ух-х-х-я Цицерон повідомив, що «Ліку» занесло до *медиків*, що той «хаммер» тепер возить поранених до госпіталю в Артемівськ, тягає ліки, обладнання... [МП, с. 273-274]; *алхімік* (‘Той, хто займається алхімією’ [СУМ-11, т. 1, с. 35]): Цей Захар – місцевий лікар, ще й *алхімік* на додачу... [ІЗС, с. 65]; *хворі* (‘нездорова, недужа людина’ [СУМ-11, т. 11, с. 46]); *пацієнти* (‘хворий, що звертається до лікаря’ [СУМ-11, т. 6,

с. 102]): *Лікарі теж – сифонять собі табло з кишень пацієнтів, та при цьому не вибігають на публіку з криками, буцімто вони тут – намісники Бога, що задарма лікують хворих і просто месіянствують на Землі!* [ІЗС, с. 114];

– кулінарія: *кухар* ('робітник, що готує їжу' [СУМ-11, т. 4, с. 420]): *Цього разу зварили собі гречки з тушонкою. Лом був за кухаря* [МП, с. 119]; *кухарка*: <...> *заберіть свій похідний термос і велосипед, більше я вам не кухарка. Дякую за увагу* [МП, с. 177];

– керування транспортним засобом: *водій* ('той, хто водить машину, керує нею; шофер' [СУМ-11, т. 1, с. 718]): *А те, що водій йому трапився – свята людина (у нього й позивний відповідний – Апостол), то у цьому теж було Боже провидіння* [МП, с. 199]; *«От придурки!» – бубонить водій автобуса, звичайної маршрутки, яка тепер працює на армію* [МП, с. 113]; *водійка*: *Ану-ну, – усміхнувся до себе Роман, об'їжджаючи позашляховик. Із висоти водійського сидіння його вела поглядом безцеремонна водійка, вже із сигаретою у тонких пальцях* [МП, с. 146]; *пасажир* ('людина, яка здійснює поїздки поїздом, пароплавом, літаком і т. ін.' [СУМ-11, т. 6, с. 84]): *Іван, виявляється, під ранок гнав на швидкості, з двома пасажирами у салоні, автомобіль знесло з дороги, він боком вривався у стовп* [МП, с. 165];

– торгівля: *продавці* ('особа, що займається продажем, торгівлею; торговець' [СУМ-11, т. 8, с. 165]): <...> *Победімського, як завжди, піддурили продавці елітних бутиків, які дуже вправно вміють пристроїти залежаний товар дурням* [ІЗС, с. 28]; *продавчиня*: *У магазині на Ольгу продавчиня очі витріщила, почувши: «Візьміть під ращот»* [МП, с. 252];

– допомога на добровільних засадах: *волонтери* ('той, хто добровільно бере участь у якійсь соціально важливій справі (переважно новій, важкій чи небезпечній для життя); доброволець' [СУМ-20, т. 3]): <...> *якби не волонтери, то стояли б тут голі, босі, голодні* [МП, с. 113-114]; *волонтерка*: *Знали, що волонтерка, тому й знущалися, допитувались, із ким працює, хто їй допомагає* [МП, с. 268];

– полювання: *знавець фауни* (*знавець* ‘людина, яка володіє глибокими знаннями в певній галузі, краще за інших розуміє що-небудь, має тонший смак і т. ін.’ [СУМ-11, т. 3, с. 636]); *мисливець* (‘той, хто займається, захоплюється мисливством’ [СУМ-11, т. 4, с. 717]); *звіролов* (‘мисливець на промислового звіра’ [СУМ-11, т. 3, с. 485]): *Роман до цього літа ніколи й не зустрічав цих степових гризунів, а Лектор ще той знавець фауни виявився. Як був підлітком, дорослі заохочували їх полювати на байбаків <...> тож хлопці теж зі шкіри лізли перед дорослими, вдавали зі себе мисливців. Знаходили нору, заливали відром води, байбакові діватися було нікуди, він вибігав назовні – і тут вже справа була за спритністю звіролова* [МП, с. 125-126];

– інші професії, що представлені у текстах романів одиничними номінативами: *священик* (‘служитель культу православної церкви, за саном середній між дияконом і єпископом, а також особа, що має цей сан; служитель культу, який відправляє церковну службу; ієрей’ (із ремаркою «церковне слово, вираз») [СУМ-11, т. 9, с. 106]): *В учебку до них приїжджав священик* [МП, с. 81]; *шахтар* (‘гірник, що працює в шахті’ [СУМ-11, т. 11, с. 424]):<...> *Мені після війни було шість років, я все пам’ятаю, – запевняє баба Аня. – Шахтарям на Донбасі продпайки видавали. По картках* [МП, с. 90]; *забудовник* (‘той, хто щось споруджує, забудовує якусь територію’ [СУМ-20, т. 5]): *Забудовникам, що звели Бену Ізраїлевичу цей будиночок, Бен Ізраїлевич сформулював завдання так: приховати сейф таким чином, щоб його навіть Бен Ізраїлевич не зміг самотужки віднайти* [ІЗС, с. 50]; *заправник* (‘робітник, який заправляє автомобілі, літаки, прилади і т. ін.’ [СУМ-20, т. 5]): *До речі, на Третій АЗС у нас є заправник, що має вищу філологічну освіту, з відзнакою університет закінчив* [ІЗС, с. 82]; *візажист* (‘фахівець із візажу’ [СУМ-20, т. 3]): *За п’ять хвилин офіс наполовину спустошився: секретарка побігла в перукарню <...> щоб умовити візажиста терміново піднятися до них у офіс <...>* [ІЗС, с. 128].

Зауважимо, що в кожному напрямку професій, що пов'язані зі сферою послуг та обслуговування зафіксовано номінативи, що вказують на особу, яка виконує певний вид діяльності, як чоловічої, так і жіночої статті (переважно з однаковою функційною активністю). Отже, можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку суспільства майже відсутнє розмежування на чоловічі та жіночі професії, пропагується гендерна рівність, що яскраво відображають сучасні письменниці у текстах досліджуваних романів.

2.3.4. Назви людей, пов'язані з фінансово-економічною діяльністю.

Антропонізви, що входять до складу цієї підгрупи становлять вагому частину лексики в романі Єлизавети Мельниченко «І засяє сонце», оскільки головними персонажами твору є олігархи та бізнесмени, які ведуть боротьбу не тільки за владу, а й за бізнес, зокрема за фінансову корпорацію, що є головною зброєю впливу на суспільство. Так, до складу цього розгалуження зафіксуємо такі номінативи, що називають осіб відповідно до ієрархії: *начальство – бізнес-партнери – співробітники – клієнти*:

– *шеф* ('начальник установи, підприємства, відділу тощо' [СУМ-11, т. 11, с. 448]): *Вони дуже прагнули ввіймати похвалу з вуст свого шанованого шефа* [ІЗС, с. 49]; *власник* ('господар якихось речей, майна і т. ін. на правах приватного або суспільного володіння' [СУМ-20, т. 3]): *Згідно з моїм договором оренди зміна власника бізнес-центру не впливає на його чинність* [ІЗС, с. 101];

– *інвестори* ('особа, організація або держава, що здійснює, надає інвестицію' [СУМ-20, т. 6]): *Там іноземні інвестори приїхали, тарабаняють у ворота, вимагають аудієнції* [ІЗС, с. 61];

– *перші заступники* (*заступник* 'офіційна назва посади того, хто заміщає якого-небудь керівника, організатора і т. ін.' [СУМ-11, т. 3, с. 337]): *Під вікном билися, перекочуючись і притискаючи один одного до тротуару, два його перших заступники – Гарік Лисий і Алік Победімський* [ІЗС, с. 26]; *помічник* ('службова особа, яка безпосередньо підпорядкована основному керівникові і є його заступником у виконанні певних обов'язків' [СУМ-11,

т. 7, с. 128]); фразеологізм *права рука* ('перший помічник, чиясь довірена особа' [ФСУМ, с. 159]): *У кадрі – популярний політик Міша Козак, який сидить у студії на дивані поряд з Гошею Кийком, помічником і правою рукою Бена Ізраїлевича* [ІЗС, с. 107]; *старший менеджер* (менеджер 'фахівець з управління, який керує промисловим, торговим, фінансовим підприємством' [СДНО, с. 72]): *Артур підійшов до столу, за яким сидів Матвій, старший менеджер компанії* [ІЗС, с. 80]; *співробітники* ('особа, що працює в якійсь установі; службовець' [СУМ-11, т. 9, с. 519]): *Кухонні стіни були повністю скляні, тож співробітники побачили, як Артур пройшов повз кухню й увійшов до свого кабінету* [ІЗС, с. 80]; *секретарка* ('службовець, який відповідає за діловодство установи, організації тощо' [СУМ-11, т. 9, с. 113]): *О 13:00 в офіс приїхав обід для Артура, що йому його замовила секретарка* [ІЗС, с. 84]; *Персональна секретарка Бена Ізраїлевича відповіла їм, що той наразі дуже зайняти, і запросила головорізів присісти під кабінетом* [ІЗС, с. 49]; *кредитор* ('той, хто надає кредит; позикодавець' [СУМ-11, т. 4, с. 332]): *Піню, не мені тобі пояснювати, що борги – то є проблема кредитора, а не боржника* [ІЗС, с. 57]; словосполучення *начальник охорони* (*начальник* 'особа, що очолює що-небудь, керує кимось, завідує чим-небудь' [СУМ-11, т. 5, с. 234], *охорона* 'загін, організована група, що охороняє кого-, що-небудь' [СУМ-11, т. 5, с. 824]): *Начальник охорони, перш ніж почати доповідати, нерішучим жестом вказує на монітор, який щойно показував обличчя Артура у Скайпі* [ІЗС, с. 153]; *охоронці* ('Той, хто охороняє, стереже кого-, що-небудь' [СУМ-11, т. 5, с. 824]): *Його попросили вийти з вестибюля – за агресивні випадки і лайку на адресу охоронців* [ІЗС, с. 105]; *Слідом за охоронцями поважно виходить і їхній хазяїн-йоркшир: у рожевій футболці і з сильно діловим виглядом* [ІЗС, с. 169] (виявлено юкстапозит *хазяїн-йоркшир*, що утворений складанням двох повнозначних слів, які семантично є непоєднуваними між собою. Очевидно, це оказіоналізм, що введений автором у текст із метою зобразити зневажливе ставлення до олігарха, підкреслюючи його панівну роль, проте порівнюючи

із собакою маленького розміру. Це забарвлення також підкреслюється описом зовнішнього виду персонажа, а саме наявністю рожевої футболки;

– *вкладники* (‘той, хто вносить грошовий вклад; власник цього вкладу’ [СУМ-11, т. 1, с. 697]): *Де ти береш час рейдерити мій бізнес, якщо ти цілими днями витрушуєш гроші з держпідприємств і з кишень своїх пасажирів та вкладників?* [ІЗС, с. 83-84]; *клієнти* (‘постійний відвідувач, замовник, покупець і т. ін.’ [СУМ-20, т. 7]); словосполучення *відвідувачі бізнес-центру* (відвідувач ‘той, хто відвідує кого-, що-небудь’ [СУМ-11, т. 1, с. 564], *бізнес-центр* ‘діловий центр, як правило, у складі великого підприємства, що акумулює фінансово-економічну інформацію, здійснює кон’юнктурні дослідження, забезпечує ділові контакти між потенційними партнерами на ринку’ [СУМ-20, т. 1]): *Клієнти і відвідувачі бізнес-центру, як і завжди, пересувалися кожен у своїх справах* [ІЗС, с. 100]; *боржники* (‘той, хто взяв у борг що-небудь, винен кому-небудь’ [СУМ-11, т. 1, с. 218]): *Піню, не мені тобі пояснювати, що борги – то є проблема кредитора, а не боржника* [ІЗС, с. 57].

2.3.5. Назви людей, пов’язані зі сферою кіно та ЗМК. Цю підгрупу антропонимів, що пов’язані із медійними сферами життя сучасної людини, становить невелика кількість номінативних одиниць.

Відповідно до сфери кіно, а саме назви професій, завдяки яким створюються кінофільми, репрезентовано такі найменування: *режисер* (‘постановник спектаклю, кінофільму, естрадно-концертної програми, циркової вистави і т. ін.’ [СУМ-11, т. 7, с. 485]): *Роман нахилиється, незграбно береться за шматяну ляльку, ух-х, тяжка... За ремінь бери, мудило! – гарчить режисер* [МП, с. 29]; *оператор* (‘кваліфікований робітник, що керує роботою складного механізму або відповідає за виконання певного виробничого процесу’ [СУМ-11, т. 5, с. 705]): *Валік свою роль вже зіграв, стоїть за спиною оператора, підсміюється* [МП, с. 29]; *нездара-реквізитор* (оцінний юкстапозит, що утворений складанням двох слів; перша частина виражає негативну семантику: *нездара* ‘людина, яка не

має таланту, здібностей до чого-небудь' (із ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 5, с. 316]; *реквізитор* 'той, хто розпоряджається в театрі чи на кіностудії реквізитом' [2, т. 7, с. 493]: *Тут фільм знімають про війну! Ось воно що! Нездара-реквізитор підсовує у кадр свої жахливі опудала* [МП, с. 28].

Назви на позначення людей, що є невід'ємними учасниками сфери ЗМК: *фотограф* ('фахівець з фотографії; той, хто професійно займається фотографією' [СУМ-11, т. 10, с. 632]): *За п'ять хвилин до тієї «щасливої» фотографічної миті до Артура з Мирославою, що лежали на понтонні біля води, підійшла фотограф і запропонувала зробити фото* [ІЗС, с. 96]; *ведучий* ('той (та), хто веде концерт, теле- або радіопередачу і т. ін., супроводжуючи їх коментарями' [СУМ-20, т. 2]): *Він, бач, ведучий популярного шоу! – робить Бен Ізраїлевич вказівний жест у бік дверей, в які щойно вибіг Шустрий* [ІЗС, с. 113]; *телеведучий: Так, – погоджується Савік. – Але з мене набагато ліпший телеведучий...* [ІЗС, с. 110].

Окремо розглянемо найменування на позначення *журналістів* (з увагою до їх конотації). Так, із нейтральною конотацією зафіксовано такі лексеми: *журналіст* ('професіональний літературний працівник газет, журналів, радіо та інших органів інформації' [СУМ-20, т. 4]): *Тільки прямо напередодні прибуття чудо-машини в Україну про неї прознав Бен Ізраїлевич і відразу ж нацькував журналістів свого телеканалу на Боню* [ІЗС, с. 28]; *політичний журналіст: Іноді соромно навіть десь написати, що ти – політичний журналіст* [ІЗС, с. 115]; *політичний оглядач* (оглядач 'автор газетного, журнального і т. ін. огляду, а також особа, яка робить огляди по радіо й телебаченню' [СУМ-11, т. 5, с. 616]): *Поняття честі і совісті, на жаль, для більшості політичних оглядачів пішли у небуття...*[ІЗС, с. 115]. Негативнооцінним є антропономен *журналюга*, утворений за допомогою суфікса *-юг-* (якому властиве негативне забарвлення), та поданий у творі з метою принизити вагомість зазначеної професії в сучасному світі й підкреслити підкупність осіб, що виконують відповідні журналістські

доручення: *журналюга: Моня відразу ж задіяв у врегулюванні ситуації своїх журналюг і дав гідну відсіч нападкам Бена Ізраїлевича* [ІЗС, с. 29]

До складу цієї підгрупи також зараховуємо назви на позначення людей, що отримують відповідну інформацію з телеекранів та мережі Інтернет: *телеглядачі* ('той, хто дивиться телевізійні передачі' [СУМ-11, т. 10, с. 60]): *Якщо ви сьогодні не зможете його тут відбілити і пошити телеглядачів у дурні, він вас віддубасить?* [ІЗС, с. 108]; *дописувачі: <...> до ранку відео розлетілися по всій українській мережі, оскільки в Артура було десять тисяч дописувачів – завзятих «поціновувачів» талантів Бена Ізраїлевича* [ІЗС, с. 198].

2.3.6. Назви осіб, пов'язані з творчою діяльністю. Лексеми, що входять до складу підгрупи найменувань на позначення творчої діяльності людей, зафіксовані у тексті в обмеженому вжитку та репрезентовані переважно у переносному значенні (із вказівкою на дії персонажів, що схожі на відповідну мистецьку діяльність). Виділяємо такі номінативи: *співачка* ('людина, яка уміє й любить співати, багато співає' [СУМ-11, т. 9, с. 516]): *Співачка з мене ніяка...* [МП, с. 62]; *співак* ('той, хто займається співом професійно' [СУМ-11, т. 9, с. 513]): *Під знайому, щемку мелодію, під хрипкий голос співака, їй завжди подобалась ця пісня, але вона не знала, хто співає й про що...* [МП, с. 270]; *художники* ('творчий працівник у галузі образотворчого мистецтва; живописець, графік, скульптор' [СУМ-11, т. 11, с. 168]): *Хіба вони з Романом не художники?..* [МП, С. 202]; *художниця: Це вона малювала укрівський прапор біля сільно! Художниця хренова* [МП, с. 174] (антропономен *художниця* вжито із негативною конотацією, що підкреслено словосполученням *художниця хренова* та вказівкою на невдоволення діями героїні твору); *мистецтвознавець* ('фахівець з мистецтвознавства' [СУМ-11, т. 4, с. 719]): *Це Іван Петрович та Ігор Петрович – рідні брати, що прибули до Аліка, перший з них – у якості «кухаря з Франції». А другий – як «мистецтвознавець з Ватикану»* [ІЗС, с. 168]; словосполучення *поціновувач мистецтва: Душа Поні, великого*

поціновувача мистецтва, не змогла витримати такого. Він миттєво схопився з дивана і кинувся до страшної тварюки, яка вже зняла картину з гачка й наразі зістрибувала з нею з крісла на підлогу [ІЗС, с. 52].

2.3.7. Назви людей, пов'язані з процесом навчання. У межах цієї підгрупи зафіксовано найменування людей, що пов'язані зі сферою шкільного та студентського життя: *вчителька / учителька* ('особа, яка навчає, викладає який-небудь навчальний предмет у школі' [СУМ-11, т. 10, с. 536]): *Хотіла було запитати вчительку, чи не нагадує їй Україна маленького французького бульдога, але засоромилась, побоялася, що з класу виженуть* [МП, с. 11]; *На географічних картах Ольга розумілася найкраще з усіх у класі, а може, навіть краще від учительки географії Катерини Юхимівни* [МП, с. 12]; *школяр* ('учень загальноосвітньої школи' [СУМ-11, т. 11, с. 481]): *Хлопець – ще зовсім юний, на вигляд школяр – витріщався на свої ноги, підвівши голову* [МП, с. 56]; *однокласник* ('той, хто навчається або навчався в одному класі з ким-небудь' [СУМ-11, т. 5, с. 635]): *Воно й справді, підлогу вони розібрали разом, її брат Вітьок та однокласник Сашко, замучилися, здираючи пошкоджені руйнівним грибом дошки* [МП, с. 21]; *семикласник* ('учень сьомого класу' [СУМ-11, т. 9, с. 121]): *Вийшов Остап, молодший брат Романа, семикласник, сухо привітався, підхопив речі гості, заніс, за маминою підказкою, до кімнати брата – і зник за своїми дверима* [МП, с. 250]; *випускниця* ('той, хто вчиться в останньому класі (на останньому курсі) або закінчив навчальний заклад, одержавши відповідне свідоцтво чи диплом' [СУМ-11, т. 1, с. 465]): *Дарма що випускниця. Навіть зареєструватися на тестування не змогла, та й де мала складати ті тести?* [МП, с. 25-26]; *викладач* ('той, хто читає лекції, веде уроки в учбових закладах' [СУМ-11, т. 1, с. 407]): *Він ще собі викладача етикету з Букінгемського палацу виписав, – вставив Лисий, схидно посміхаючись* [ІЗС, с. 27]; *студент* ('той, хто навчається у вищому або середньому спеціальному навчальному закладі' [СУМ-11, т. 9, с. 799]): *У її студентів канікули, вона чувається вільніше* [МП, с. 142].

Крім того, фіксуємо порівняльні номінативні одиниці, що вживані у переносному значенні та вказують на схожість дій дорослих людей, які не є учасниками навчального процесу, відповідно до поведінки школярів та студентів: вказівка на обмежені розумові здібності осіб – *двієчник: Мене оточують самі двієчники... – з досадою констатував Крик [ІЗС, с. 108]; наче вчитель перед класом: Лектор походжав туди-сюди, наче вчитель перед класом, його слухали, повертаючи за ним голови, як соняхи за сонцем [МП, с. 160]* (вираз *наче вчитель перед класом* підкреслюється також порівняльним зворотом *як соняхи за сонцем* та уживається з метою наголошення на поважному статусі та високої інтелектуальності персонажа перед іншими героями твору); відтворення галасливої та дитячої поведінки дорослих хлопців – *наче школярі на перерві: Давай, давай, – підтримали інші. – Давай Фрола Кузьміча, Куля, – переглядаючись та штурхаючись, наче школярі на перерві [МП, с. 176]; наголошення на відповідальності особи у певних діях – як студентка на екзамені: Готувати треба легко, бавлячись, наче жонглюючи. А я зосереджена, як студентка на екзамені [МП, с. 142].*

2.4. Назви людей за суспільно-політичним становищем

У досліджуваних текстах романів зафіксовано низку лексем на позначення осіб, що є представниками певних суспільно-політичних станів, життя яких регулюється умовними правилами (відповідно групи, до якої вони належать) та має певні особливості, відмінні від життєдіяльності інших людей. Так, виділяємо дві підгрупи, що характеризуються різним ступенем функціонування.

2.4.1. Назви представників соціальних станів, груп. Низку номінативів, що входять до цієї підгрупи, презентовано у тексті Єлизавети Мельниченко «І засяє сонце». Їх наявність зумовлено тим, що в романі назви на позначення представників нижнього класу суспільства ніби протиставлені назвам членів олігархічної системи. Виявлено такі лексеми: *люмпен* (‘людина

з декласованих і деморалізованих верств населення, що перебувають на дні суспільства' [СУМ-20, т. 8]): *Ще задовго до початку свого вторгнення в Україну Імперія заслала на її територію своїх агентів – щоб підбурювати місцевий люмпен переходити на темну сторону сили, тобто на сторону Імперії Зла* [ІЗС, с. 121]; *злидарі* ('людина, яка живе в злиднях, нестатках; бідняк' [СУМ-11, т. 3, с. 591]): *Про цих злидарів до кацапського нашестя на Україну нічого не чули не лише в західному світі, а й на самому Донбасі* [ІЗС, с. 126]; *бомж* ('людина, яка не має постійного місця проживання, помешкання, певних занять; безпритульний, бездомний; волоцюга' (із ремаркою «розмовне слово, вираз» [СУМ-20, т. 1]): *Це – Толік, місцевий бомж. З рота у нього стирчить цигарка, з якої він вдихає дим, притискаючи її губами і не підносячи при цьому руку до обличчя* [ІЗС, с. 172]; *бездомний* ('який не має житла, притулку; безпритульний' [СУМ-11, т. 1, с. 126]): *Бездомний озирнувся на всі боки, неначе намагаючись упевнитися в тому, що звертаються саме до нього* [ІЗС, с. 14]; *безпритульний* ('який не має притулку, позбавлений догляду, сімейної опіки; бездоглядний, бездомний' [СУМ-11, т. 1, с. 142]): *Толік витяг з машини чотири торби пляшок і пішов до свого картонного намету, вітаючись дорогою з іншими безпритульними* [ІЗС, с. 186]. Зауважимо, що номінативи *бездомний* та *безпритульний* подані у формі субстантивованих прикметників.

2.4.2. Назви людей, що пов'язані з діяльністю армії. Антропонізви, що утворюють цю підгрупу, здебільшого виявлено в романі Галини Вдовиченко «Маріупольський процес». Вони характеризуються високою функційною активністю, що зумовлено головною ідеєю твору – зображення військових подій на Сході України (зокрема, 2014 рік), опис життя військових та цивільного населення в умовах війни.

Назви осіб за військовими званнями, чинами, посадами: *служивий* ('військовослужбовець, солдат' [СУМ-11, т. 9, с. 379]): *Брат Ольги двічі сказав: працюю, служивий, коли закінчиш – ми тебе виміняємо на полоненого з того боку* [МП, с. 80]; *військові* (військовослужбовець 'людина, що служить

у війську' [СУМ-11, т. 1, с. 670]): **Військові** змінили місце дислокації – і знову навалилися на «Гради»...[МП, с. 116]; (номінативи *служивий* та *військові* – субстантивовані прикметники); *солдат* ('рядовий військовослужбовець сухопутних військ' [СУМ-11, т. 9, с. 441]): *На подвір'ї колишньої мехбригади, у мереживній тіні акацій лежав на землі солдат – головою на автопокривці* [МП, с. 17]; *нацгвардійці*: *Вірка Сужинська по телевізору чула, що нацгвардійцям, як нас захоплять, даватимуть тут землю і по два раби <...>*[МП, с. 45] (антропонім *нацгвардієць* є похідним іменником, що утворений від назви військового формування *Національна гвардія України* та вказує на належність героя до цього угруповання); *ополченець* ('учасник, борець ополчення' [СУМ-11, т. 5, с. 722]): *Пішов до ополченців ще у травні, на хвилі цікавого нетерпіння, а тоді знайшов своєму вибору пояснення. Хотів, мовляв, спробувати* [МП, с. 178-179]; *бійці* ('солдат, рядовий' [СУМ-11, т. 1, с. 211]): *Дорогою зустріли двох бійців із синьо-жовтими нашивками на рукаві* [МП, с. 192]; *доброволець* ('той, хто вступає в армію з власного бажання, добровільно' [СУМ-11, т. 2, с. 324]): *На собі перевірю. Чому я тут, скажи. Чому я пішов добровольцем, яка причина?* [МП, с. 233]; *призовник* ('той, хто призивається на військову службу' [СУМ-11, т. 7, с. 622]): *Мені наодинці брат сказав: дякуй Богу, що він призовник і не за власним бажанням сюди потрапив, бо в іншому випадку ми б із ним не так розмовляли* [МП, с. 77]. Фіксуємо й негативнооцінює, а саме глузливе найменування солдата: *вояка* ('про поганого, недолугого солдата' (зі стилістичним маркером «іронічне слово, вираз») [СУМ-11, т. 1, с. 747]): *Валік казав, що наразі неясно, який з нього вояка, а от збирач доказової бази буде непоганий...* [МП, с. 116].

Звернімо увагу на номінативи, що позначають новоприбулих бійців до армії, зокрема на фронт: *новачки* ('той, хто недавно почав займатись чим-небудь, не має навиків, досвіду' [СУМ-11, т. 5, с. 433]): *Прибули новачки. Нічого до ладу не знають, не вміють, хоч кожен побував у тренувальному таборі* [МП, с. 122]; композити, утворені за допомогою префікса *ново-*, що

вказує на початок відповідної дії: *новобранці* ('людина, яку призивають або недавно призвали на військову службу' [СУМ-11, т. 5, с. 435]): *Новобранці тиснуться один до одного, втягують голови у плечі...* [МП, с. 124]; *новоприбулі* ('який недавно або тільки що прибув куди-небудь' [СУМ-11, т. 5, с. 436]): *Міхалич бере ініціативу в свої руки – гарчить на **новоприбулих**, робить із ними жорсткий розбір польотів після обстрілу* [МП, с. 124]. Зафіксовано й фразеологічну одиницю *жовторотики необстріляні*, що вказує на відсутність досвіду молодих хлопців у воєнних діях: *Хлопці розповіли про інші втрати, про поранених, про поповнення («он вони, **жовторотики необстріляні**») і про те, що наказ один: триматися* [МП, с. 113].

Засвідчено номінативи на позначення керівних військових посад: словосполучення *командир взводу* (*командир* 'керівник військової частини, підрозділу, з'єднання, загону, судна, ескадрильї тощо' [СУМ-11, т. 4, с. 239], *взвод* 'невеликий військовий підрозділ у різних родах військ' [СУМ-11, т. 1, с. 346]): *Командир взводу, двадцятисемирічний Батя, борець із пиятиками, до всіх приглядався, ледь не обнюхував: хто Корнетові компанію склав?!* [МП, с. 117].

Антропонайменування *генерал* вжито із різним оцінним забарвленням: 1) із вказівкою на авторитетність посади, що підкреслено поєднанням із відповідним прикметником – *високопоставлений генерал* (*генерал* 'військове звання або чин вищого командного складу армії, а також особа з цим званням' [СУМ-11, т. 2, с. 49], *високопоставлений* 'який посідає високе суспільне чи службове становище' [СУМ-20, т. 2]): *Її батько, армійський високопоставлений генерал, так виходило, продавав волонтерам військову техніку через посередників* [МП, с. 150]; 2) із негативнооцінною конотацією – *Розповідав, як генерал такий-то, паркетний служака й тиловий шур, приїхав вчити їх батьківщину любити* [МП, с. 275]. Зауважимо, що словосполучення *паркетний служака* (фамільярний вираз) та *тиловий шур* (порівняння із шкідливою твариною), подані у контексті відповідно до

лексеми *генерал*, посилюють негативне забарвлення та констатують зневажливе ставлення оповідача до особи, про яку він розказує.

Виявлено також назви на позначення солдат, що порушують усталені армійські правила: *дезертир* ('той, хто вчинив дезертирство' [СУМ-11, т. 2, с. 231]): *Хочеш, аби тебе дезертиром визнали? Ану бігом назад!* [МП, с. 205]; словосполучення *порушник дисципліни* (*порушник* 'той, хто порушує закони, розпорядження влади або правила, розпорядок чого-небудь і т. ін.' [СУМ-11, т. 7, с. 297], *дисципліна* 'твердо встановлений порядок, дотримання якого є обов'язковим для всіх членів даного колективу' [СУМ-11, т. 2, с. 287]): *Карцер зазвичай з'яв порожнечю, був без потреби; лише у деяких, доволі рідкісних випадках порушника дисципліни спускали до ями* [МП, с. 118].

Назви осіб, що виконували при війську певний вид роботи: *снайпер* ('стрілець, що володіє мистецтвом влучної стрільби' [СУМ-11, т. 9, с. 421]): *Тут снайпер працює. Зброя – з оптичним прицілом та глушником. За почерком – один і той самий. Обережний, гад, незрозуміло, де сидить, всюди ж відкритий простір. Привид, одне слово* [МП, с. 127]; фемінітив *снайперка*; назва роду діяльності на війні *стрілок* ('військовослужбовець піхотних військ' [СУМ-11, т. 9, с. 775]): *Після кількасекундного ступору Корнет обережно витяг з її рук зброю, відклав убік, розцібнув куртку снайперки, знайшов документи. Посвідчення ДНР, «стрілок». І український паспорт* [МП, с. 130] (зауважимо наявність опозиції номінативів *снайпер* – *снайперка*, що вказує на такий рід діяльності, який можуть виконувати і чоловіки, і жінки); *сапери* ('військовослужбовець інженерних, військово-будівельних частин і підрозділів, які будують і ремонтують шляхи, мости, фортифікаційні споруди тощо' [СУМ-11, т. 9, с. 56]): *У степ не пішли, там можна було нарватися на розтяжки. Удень сапери знімали їх, розмінювали небезпечні ділянки, але сюрпризів ще було доволі, не варто туди потикатися* [МП, с. 204]; *шпигун* ('той, хто займається шпигунством' [СУМ-11, т. 11, с. 520]): *Колись давно Вальдемар Путінофф працював на Імперський порядок як*

звичайний **шпигун** <...> [ІЗС, с. 122]; **збирач** ('той, хто збирає які-небудь відомості, матеріали і т. ін.' [СУМ-11, т. 3, с. 437]): *Валік казав, що наразі неясно, який з нього вояка, а от **збирач** доказової бази буде непоганий...* [МП, с. 116]; **постовий** ('той, хто стоїть на посту, на варті' [СУМ-11, т. 7, с. 377]): ***Постовий** трапився прискіпливий: розрізав ножом один із щільно запакованих клунків – а там комплект термобілизни та кілька банок тушонки* [МП, с. 133].

Назви представників супротивної сторони під час війни: **ворог** ('той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник' [СУМ-11, т. 1, с. 739]): *Не знати, коли ще побачите **ворога** зблизька, а подарунки від нього – ось вам, пачками, майже щодня! Слухайте повітря!* [МП, с. 124-125]; **бойовики** ('учасник якої-небудь бойової групи, загону і т. ін.' [СУМ-11, т. 1, с. 213]): *Телевізор бубонів, поки вдягала бабі Ані кофту: **бойовики** порушили перемир'я...* [МП, с.52]; *Тоді ще не було **бойовиків** та озброєних людей, а були якісь люди, більшість не наші* [МП, с. 242]; **терористи** ('прибічник тактики терору; учасник терористичних актів' [СУМ-11, т. 10, с. 94]): *6 червня – атаки **терористів** на пункт пропуску Маринівка (Донецька область)* [МП, с. 116]; **диверсанти** ('той, хто робить диверсію або підготовлений для здійснення диверсій' [СУМ-11, т. 2, с. 270]): *Неподалік місця падіння літака знайшли місце засідки **диверсантів*** [МП, с. 117]; **мародери** ('вояк, що грабує вбитих та поранених після бою або мирне населення під час війни' [СУМ-11, т. 4, с. 632]): *І вона боялася за них. Бо в них у хаті вже побували **мародери** зі зброєю, вона сама відчинила їм двері й пустила до хати <...>* [МП, с. 226]; **найманці** ('солдат або офіцер найманої армії; наємник', 'той, хто захищає чужі інтереси не з переконання, а з корисливих мотивів' (із маркерами «переносне значення», «зневажливе слово, вираз» [СУМ-11, т. 5, с. 96]): *Сорок тисяч доларів. Це за скількох бійців платять **найманцям** таку платню?* [МП, с. 130]; **ватажок** ('керівник, організатор, передова людина, яка має вплив на інших' [СУМ-11, т. 1, с. 297]): *План полягав у тому, щоб зателефонувати Бену Ізраїлевичу під*

виглядом **ватажка** кацапських найманців Рудого Біса і теж замовити в Кріка військоове обладнання, цього разу – нібито для кацапських найманців [ІЗС, с. 124]; словосполучення **військові злочинці** (злочинець ‘особа, що учинила злочин’ [СУМ-11, т. 3, с. 605]): *Хлопці знали: Роман продовжує вести записи друга, збирає докази для майбутнього судового процесу над **військовими злочинцями*** [МП, с. 211] (зауважимо, що прикметник **військовий** у словосполученні **військовий службовець** є складовою частиною номінативної одиниці та ужитий з метою конкретизації сфери злочинів).

Назви полонених та загиблих під час війни: у формі субстантивованого прикметника **захоплений** (‘людина, яку взяли у полон, силою затримали, позбавивши волі’ [СУМ-11, т. 3, с. 390]): *У **захопленого** на камуфляжі, на грудях, відбився слід рифленої підшви* [МП, с. 18]; **полонений** (‘той, кого взято в полон’ [СУМ-11, т. 7, с. 94]): *Якийсь чолов’яга, Ольга не знала його (чимало незнайомців було тепер у селі), заходився люто копати ногами **полоненого** із закривавленим бинтом на голові* [МП, с. 18]; **загиблий** (‘людина, яка загинула’ [СУМ-11, т. 3, с. 75]): *Загиблих тоді вдалося забрати, їх переправили додому* [МП, с. 113]; **усталений** зворот **пропалі безвісти** (*пропав безвісти (без чутки)* ‘хтось безслідно зникає (зник) або загублюється (загубився)’ [СУМ-11, т. 8, с. 247]): *Військові втрати рахують, а кількість **пропалих безвісти** із цивільного населення невідома...* [МП, с. 192]; виражені іменником **бранець** (‘полонений, військовополонений’ (з ремаркою «народнопоетичне слово, вираз») [СУМ-11, т. 1, с. 226]): *Буча загатив **бранцю** черевиком у стегно. Циклоп смикнувся, підтягнув ноги до живота* [МП, с. 19]; **курортник**: *Ближче до ночі **курортнику** стало погано, його лихоманило, лежав, скрутившись, не міг підвести голову, наче це не він вдень так жваво провадив розмови* [МП, с. 35]. Зауважимо, що номінатив **курортник** у цьому контексті вжитий у переносному значенні, оскільки за сюжетом твору полонений був знесилений і тому багато спав, що, в свою чергу, не подобалося господарю будинку (де бранець перебував) і

спровокувало на використання зазначеної лексеми із негативним забарвленням.

Назви, що вказують на зневажливе ставлення до людини, пов'язану з військовими подіями: 1) до осіб, що захищають українські інтереси – *украї: А ти **укр** нещасний* [МП, с. 71]; *бандери / бандери: Він для неї Циклоп, або **укр**, або **бандера**... – **Бандера** взагалі-то, – виправляє її Валька* [МП, с. 41]; *фашисти; карателі: По телебаченню і далі говорили про **фашистів** та **карателів**, Ольга іноді вмикала голосніше, щоб Романові із сусідньої кімнати було чути* [МП, с. 89]; *захисничок східняків: У нього істерика. Він виє, рикає звіром, аж поки нашттовхується поглядом на Романа. – Що, захисничок **східняків**?.. – накидається на нього* [МП, с. 217]; 2) до осіб, що відстоюють російські зацікавлення – *сепаратисти: А **сепаратисти** тим часом розповсюджують чутки, збирають інформацію, вербують прихильників...* [МП, с. 244]; *сепари: Усі розмови – лише про «Боїнг», про перехоплені розмови **сепарів** зі своїми начальниками <...>*[МП, с. 113]; *дегенерівці: А хто **дегенерівцям** їсти варить?* [МП, с. 72]; *захиснички: Страшенно усі зайняті, сидять, гигочуть, у карти грають, **захиснички*** [МП, с. 70]; *сепаратистка: А хто ти є? – підсміюється він. – Ну хто? **Сепаратистка**?* [МП, с. 71]; *новороска; новорос: Та можна. Можна взагалі себе ніяк не ідентифікувати. Таке теж можливе. Можна ще сказати: я **новороска**. – Здрасьті. Сам ти **новорос**. **Малорос-молокосос*** [МП, с. 72] (виявлено юкстапозит *малорос-молокосос*, що утворений з двох слів, обидва яких мають негативнооцінну конотацію: *малорос* ('про національно несвідомих українців' (із ремаркою «зневажливе слово, вираз») [СУМ-20, т. 8]); *молокосос* ('дуже молода, недосвідчена людина' (із маркером «зневажливе слово, вираз») [СУМ-20, т. 8])).

Зауважимо, що всі наведені вище номінативи є складником сучасної української лексики, зокрема для процесу їх творення були взяті за основу воєнні події на Сході України (початок 2014 року). Зазначені антропонайменування мають високу функційну активність перш за все у

мовленні суспільства та бійців армії та ще не зафіксовані у лексикологічних джерелах, проте використовуються у художньому мовленні сучасних письменників з метою увиразнення зображуваних подій сьогодення.

2.5. Назви людей за етнічною й територіальною належністю

Назви людей, які об'єднує ця підгрупа вказують на представників різних національностей. Зокрема, зафіксовано такі номінативи: *українці* ('нація, основне населення України; представники цієї нації, країни' [ВТССУМ, с. 1502]): *Артур, як і всі українці, відірвався від буденної метушні і примагнітився до телевізора* [ІЗС, с. 120]; *українка: Ти себе українкою відчуваєш чи ні?* [МП, с. 72]; *росіянин* (*росіяни* 'східнослов'янський народ; основне населення Росії, представлене і в інших країнах; представники цього народу' [ВТССУМ, с. 1275]): *Не обминає й тих, кого знає не перший тиждень, особливо до Саратова чіпляється: дуже сумніваюся, підкахикує, аби росіянин аж так Україну любив, щоб за неї життя був готовий покласти* [МП, с. 122]; *кавказець* (*кавказці* 'народи, що населяють Кавказ; уродженці Кавказу' [СУМ-11, т. 4, с. 66]): *Із бородою на випаленому сонцем обличчі він сам усе більше був схожий на кавказця і усе менше на її брата Вітька <...>* [МП, с. 96] (в межах поданого контексту наголошується на зовнішності персонажа, який є схожим на особу кавказької національності); *чечени* (чеченці 'народ, який живе на Північному Кавказі, переважно у Чечні, Інгушетії та Дагестані; представники цього народу' [ВТССУМ, с. 1600]); *осетини* ('нація, що є основним населенням Північної Осетії та Південно-Осетинської автономної області Грузії' [ВТССУМ, с. 858]): *Ти у свого Вітька запитай. Її чеченам чи тим... осетинам, в общєм, тим неруським віддали. Вони їй вмиць язика розв'яжуть* [МП, с. 175] (лексеми *чечени* та *осетини* презентовано з негативною конотацією, вказуючи на наявності жорстокої поведінки представників цих народів); *корейці* ('народ, що становить корінне населення Кореї' [СУМ-11, т. 4, с. 287]): *Ну шукай-шукай, твоє від тебе не*

сховається... Як мама? У **корейців** на цибулі цього літа працює, ні? [МП, с. 43]; **американці** ('населення Сполучених Штатів Америки' [СУМ-11, т. 1, с. 38]): Він викрав і передав **союзникам-американцям** креслення новітньої ядерної зброї, що була здатна знищити всю планету. **Американці** знешкодили ті креслення, і сила Імперії Зла почала згасати [ІЗС, с. 122] (юкстапозит **союзники-американці** утворений за допомогою двох слів із метою наголосити на дружніх відносинах між відповідним персонажем твору та населенням, зокрема владою Сполучених Штатів Америки); **євреї** (*євреї* 'загальна назва народностей, які живуть у різних країнах і об'єднані спільністю походження від давньоєврейського народу, що населяв Палестину до перших століть нашої ери' [СУМ-11, т. 2, с. 494]): *То Ізя – це євреї?* – *намагається підтримувати бесіду Артур* [ІЗС, с. 131].

Зафіксовані й негативнооцінні найменування осіб за етнічною належністю, зокрема на позначення українців: **хохол** ('зневажлива назва українця' (із ремарками «застаріле слово, вираз», «розмовне слово, вираз» [СУМ-11, т. 11, с. 134]); *хохлушка: Тимчасово? Усе ясно. Тоді ти хохлушка. – А ти тоді хохол* [МП, с. 72].

Вирізняються специфічними структурними формами назви людей за територіальною належністю. Так, зафіксовано низку найменувань, які характеризуються варіативністю форм:

1. Словосполучення *громадянин України*, що репрезентований у романі з метою наголосити на відповідній належності особи, що є користувачами великої банківської корпорації (відповідно до сюжету твору): *громадянин України* (*громадянин* 'особа, що належить до постійного населення якої-небудь держави, користується її правами і виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави' [СУМ-11, т. 2, с. 175]): <...> *по-перше, втратять свої гроші всі вкладники – а це майже кожен громадянин України, а по-друге – навернеться вся банківська система* <...> [ІЗС, с. 138-139].

2. Назви на позначення належності особи до певної місцевості або міста, що розташовані на території України, утворені суфіксальним способом

та є похідними іменниками: *східняк* ('уродженець східних областей України' (із маркером «розмовне слово, вираз» [СУМ-11, т. 9, с. 888]): *А Лектор хто?– Роман теж зривається на крик. – Не східняк? Із Маріуполя – не східняк?* [МП, с. 217]; юкстапозит *дівчина-західнячка* утворений з двох слів, друге з яких вказує на місце походження: *Усе переплуталось, переплелось. Картина світу похитнулася. Дівчина-західнячка пішла у найманці вбивати земляків, а влучила пострілом у хлопця із Саратова, що захищав тут – сам так казав – нову Україну й майбутню Росію* [МП, с. 131]; *донеччани* (мешканець Донецької області): *Донеччанин виявився обізнаним, сказав, що тетраподи латиною означає «чотириногі»* [МП, с. 244]; *маріуполець* (житель міста Маріуполя): *Тоді у нього очі спалахували, годі було його зупинити. Понад усе маріупольця цікавило навіть не полювання, у якому він був асом* [МП, с. 160]; *одесит* (представник населення міста Одеси): *За кермом був Шарапов, схожий на кіногероя хлопчина, одесит* [МП, с. 28]; *киянин* (кияни 'мешканці Києва' [СУМ-11, т. 4, с. 158]): *За сорок років свого життя Артур, корінний киянин, не бачив такого масштабного вимкнення світла в місті жодного разу* [ІЗС, с. 132].

Виявлено номінативну одиницю на узагальнене позначення представників європейського населення: *європейці* ('жителі або уродженці Європи' [СУМ-11, т. 2, с. 494]): *Але коли він замислив заборонити українцям брататися з європейцями і намагався нав'язати їм торгівлю і дружбу з кацапами, почалися протести* [ІЗС, с. 59].

3. Номінативні одиниці, утворені суфіксальним способом, на позначення людей відповідно до їхнього місця проживання або народження: *селяни* (*селянин* 'житель села, основним заняттям якого є обробіток землі' [СУМ-11, т. 9, с. 119]): *Деся селяни співають... – припустив Любим* [ІЗС, с. 19]; *односельці* ('ті, які живуть або жили в одному селі з ким-небудь; мешканці того самого села' [СУМ-11, т. 5, с. 638]): *Ховатимуть снайперку у селі на Львівщині. І всі односельці знатимуть – цього не приховаєш, іншої версії не виггадаєш – про те, що вона робила на сході* [МП, с. 131]; *землячка*

(‘уродженець однієї з ким-небудь місцевості’ [СУМ-11, т. 3, с. 559]): *У одній з них, життєрадісній гладусі, пізнала свою землячку – та балакала по-східняцькому* [МП, с. 268].

4. Номінативи, що вказують на пересування осіб, зміни їхнього місця проживання: *приїжджі* (*приїжджий* ‘людина, яка приїхала звідкись’ [СУМ-11, т. 7, с. 622]): *Є приїжджі здалеку* [МП, с. 13] (лексема *приїжджі* презентована у формі субстантивованого дієприкметника); *переселенці-біженці* (*переселенець* ‘той, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь’ [СУМ-11, т. 6, с. 273], *біженці* ‘люди, що залишають місце свого проживання під час війни або стихійного лиха’ [СУМ-11, т. 1, с. 179]): *А тут усі свої, усі з Донбасу. Переселенці-біженці. Додому тягне – страх, так би залишила Ксюшку з дітьми – і до вас* [МП, с. 51].

2.6. Назви на позначення зовнішніх якостей і фізичного стану людини

Зазначена ЛСГ представлена великою кількістю номінативів, за допомогою яких письменники створюють образи героїв творів (змальовують їх зовнішність, статуру, фізичні особливості тощо). У межах цієї ЛСГ виділяємо низку підгруп.

2.6.1. Назви людей за віком та статтю. Ця підгрупа об’єднує низку номінацій, основною функцією яких є позначення дитячого, молодого, дорослого та похилого віку персонажів, а також їх поділ за гендерними ознаками.

Назви на позначення осіб дитячого віку без вказівки на стать: *немовля* (‘дитина, яка ще не вміє говорити; грудна дитина’ [СУМ-11, т. 5, с. 338]): *Він уявив Мирославу, як завжди, у його футболці, але тепер ще й з немовлям на руках – такою, як він побачив її вперше* [ІЗС, с. 95]; *дитина* (‘маленька дівчинка або маленький хлопчик’ [СУМ-11, т. 2, с. 287]): *Дорогою зустріли двох бійців із синьо-жовтими нашивками на рукаві. Вони глигнули на*

Романа, але нічого не сказали. Свій. Веде за руку дитину. Поруч дівчина [МП, с. 192]; дрібнота ('малі діти' [СУМ-11, т. 2, с. 416]); підлітки ('хлопчик або дівчинка 12–16 років – перехідного віку від дитинства до юнацтва' [СУМ-11, т. 6, с. 451]): Сестра занадто бадьоро відрапортувала: щойно з обіду, макарони, котлети, компот, діти бігають, їх тут багато – дрібноти й підлітків, усі разом грають у футбол <...> [МП, с. 51].

Номінативи на позначення дітей чоловічої / жіночої статі: *малий* ('невеликий віком (переважно про дітей); малолітній' [СУМ-11, т. 4, с. 606]): *На цьому сидінні з підставкою для ніг його накрило відчуттям: він малий, вилазить на дерево, на таку саму черешню, а його шукають внизу, гукають <...> [МП, с. 92]; малюк ('молодший школяр' [СУМ-11, т. 4, с. 616]): Ольга, йдучи, мабуть, залишила двері прочиненими, і тепер зі шпарини між двома половинками смугасто-квітчастої тканини за гостем спостерігав хлопчик років шести-семи. Він не очікував побачити малюка [МП, с. 188]; хлопчик ('дитина чоловічої статі' [СУМ-11, т. 11, с. 85]): Хлопчик бачив її під ліжком, але поки наважився підказати, дядько вже її знайшов [МП, с. 189]; маленька (маленький 'невеликий віком (перев. про дітей); малолітній, малий' [СУМ-20, т. 8]): Якось до неї заглянула Мирослава – провідати маму і маленьку [ІЗС, с. 72]; дівчинка ('дитина жіночої статі' [СУМ-11, т. 2, с. 298]): Дівчата підійшли до дитячого ліжечка, і Мирослава почала розмовляти з дівчинкою, а потім взяла її на руки [ІЗС, с. 72].*

Антропонім, що вказує на дорослий вік особи без вказівки на стать, поданий лише однією номінативною одиницею у формі множини: *дорослі* ('ті, що перестали бути дітьми, змужніли' [СУМ-11, т. 2, с. 380]): *Як був підлітком, дорослі заохочували їх полювати на байбаків, здавати шкурки знищених ворогів сільського господарства у якісь там контори <...> [МП, с. 125].*

Назви, що вказують на молодий вік людей:

1) чоловічої статі: *хлопець* ('молодий чоловік, юнак, парубок' [СУМ-11, т. 11, с. 84]): *Обидві дівчини мовчки спостерігали, як хлопець відкручує*

шурупи, знімає кришку, роздивляється одним оком на поламаний механізм [МП, с. 41–42]; хлопчина (‘молодий чоловік, юнак, парубок’ (із ремаркою «розмовне слово, вираз» [СУМ-11, т. 11, с. 85]): *Він щойно озирався до Романа з переднього сидіння. За кермом був Шаранов, схожий на кіногероя хлопчина, одесит* [МП, с. 28]; пацан (‘молодий чоловік, юнак, парубок’ (із маркером «фамільярне слово, вираз» [СУМ-11, т. 6, с. 102]); мужик (‘чоловік, мужчина’ (зі стилістичними маркерами «застаріле слово, вираз», «розмовне слово, вираз» [СУМ-11, т. 4, с. 821]): *А це, між іншим, пацан був, на відміну від вас. Він самого Бена Ізраїлевича в сраку послав. Мужик!* [ІЗС, с. 8]; кавалер (‘чоловік, який розважає жінку в товаристві, супроводить її під час прогулянки тощо’ [СУМ-11, т. 4, с. 65]): *Хлопці, слухаючи, гиготіли, давали поради, що варто було відповісти черговому вуличному кавалеру* [МП, с. 47]; кавалер: *Молодець, Ольго! – став до розмови. – Уже собі й кавалера знайшла! А що?.. Тепер вибирати є з кого* [МП, с. 193]; залицяльник (‘той, хто залицяється до кого-небудь’ [СУМ-11, т. 3, с. 186]): *Зараз не час для планів на майбутнє, але деякі речі все ж варто озвучити, щоб було принаймні зрозуміло, що він тут не випадковий гість і не тимчасовий залицяльник* [МП, с. 206]; джентльмен (‘людина, що додержується прийнятих у буржуазно-аристократичному суспільстві правил поведінки’ [СУМ-11, т. 2, с. 262]): *В нас з тобою була джентльменська угода. – Це хто ж із нас джентльмен? Я? чи, може, ти? – І Бен Ізраїлевич залився шаленим реготом* [ІЗС, с. 53] (у наведеному контексті персонажі твору не відповідають статусу джентльмена та висміюють поведінку, яка притаманна вихованій особі);

2) жіночої статі: дівчина (‘молода неодружена особа жіночої статі’ [СУМ-11, т. 2, с. 298]): *Мугикання у літній кухні замовкло, з одвірка визирнула дівчина* [МП, с. 23]; дівушка: *Щойно поїзд рушив, чоловіки запропонували: располагайтесь, дівушка, вибирайте будь-яку нижню полицю, яка подобається* [МП, с. 238] (номінатив дівушка є відповідником лексеми російської мови дівушка і використаний у контексті з метою

зображення персонажів, яким властиве суржикове мовлення); *дівка* ('молода неодружена особа жіночої статі' (зі стилістичним маркером «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 2, с. 297]): *Дозріла дівка до заміжжя!* [МП, с. 67]; *панянка* ('про розпещену, не звичну до праці дівчину' (з ремаркою «переносне значення») [СУМ-11, т. 6, с. 54]): *Роман був готовий до претензій, до скандалу, до істерики неврівноваженої панянки або до якогось геть несподіваного повороту подій* [МП, с. 147]; *малявка*: *Вона своє: що ти розумієш, малявка!* [МП, с. 76]; *дівча*: *Ще зовсім дівча* [МП, с. 40]; *дівчинка*: *Яка вона ще дівчинка* [МП, с. 168]; *Друге [повідомлення] від того самого абонента «Маленька дівчинка скучила за лисеньким!!!»* [ІЗС, с. 12]. Звернімо увагу, що номінативи *малявка*, *дівча*, *дівчинка* уживані з негативною конотацією та вказують на дитячу поведінку героїнь твору вже молодого віку.

Найменування осіб дорослого віку:

1) назви осіб чоловічої статі: *чоловік* ('особа чоловічої статі; протилежне жінка' [СУМ-11, т. 11, с. 349]): *У Вальки Буча викликав огиду, чи не єдиний з усіх чоловіків навколо. Здоровий, нічогенької такої зовнішності чоловік, «не алкаш, не дебіл», чомусь саме він був їй настільки неприємний, що вона обминала його десятою дорогою* [МП, с. 49]; *Артур говорив в цілому як вдумливий серйозний чоловік, Рудий Біс же загалом звучав монотонно і невиразно* [ІЗС, с. 126]; аугментатив *чолов'яга* ('особа чоловічої статі' (із маркером «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 11, с. 351]): *Хоча, якщо подумати, що ж тут дивного? Він теж би не кинувся з обіймами до зарослого брудного чолов'яги без документів, що видибав до блокпоста з боку противника* [МП, с. 112]; *мачо* ('сильний, мужній чоловік, який має яскраво виражену сексуальну привабливість' (зі стилістичним маркером «переважно іронічне слово, вираз») [СУМ-20, т. 8]); *чмо* ('людина, що нічого собою не представляє' (з ремаркою «вульгарне слово») [ССУС, с. 327]): *Дружина від тебе пішла... До таксистського мачо... – До таксоїдного чма, – уточнив Любим...* [ІЗС, с. 68]; *чувак* ('молодий чоловік, юнак' – із

маркерами «крим.» (із жаргону кримінальних злочинців), «мол.» (із загальномолодіжного жаргону) [КСЖЛ, с. 294]: *З отим **чуваком**, – знову показує Едік на монітор* [ІЗС, с. 153]; *дядько* (‘дорослий чоловік взагалі’ (зі стилістичним маркером «розмовне слово, вираз» [СУМ-11, т. 2, с. 450]): *Хлопчик бачив її під ліжком, але поки наважився підказати, **дядько** вже її знайшов* [МП, с. 189];

2) назви осіб жіночої статі: *жінка* (‘особа жіночої статі; протилежне чоловік’ [СУМ-11, т. 2, с. 536]); номінатив діалектної лексики *кобіта* (‘велика, кремезна дівчина чи жінка’ (із ремаркою «рідко») [СОНЛ, с. 121]): *Поруч з Ольгою у маршрутці їхала **жінка**, що голосно обговорювала з подругою якісь свої дрібні проблеми. «Надолужуй тепер, **кобіто**, наздоганяй! Ні, не брала... Відмовилась...»* [МП, с. 252]; *тітка* (‘доросла жінка взагалі’ (із маркером «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 10, с. 150]): *А я знаєш, коли вперше напилася? Коли Ромко пішов до першого класу! Доросла **тітка**, а лише тоді вперше напилася* [МП, с. 267]; *тьотінька*: **Тьотінька**, – раптом озвався Лом, босий прошльопав до дверей і визирнув назовні: – **Тьотінька**, і ви нас не бійтеся! [МП, с. 222]; *дєванькі*: *Достатньо було почути першу ж репліку: «**Дєванькі**, а де наші галубінькі рушники?»* [МП, с. 268]. Зауважимо, що лексеми *тьотінька* та *дєванькі* є складником лексики суржика. Подані у контексті з метою наголосити на території України, де відбуваються події (мешканці Сходу переважно спілкуються суржиком), а також походження героїні твору також зі Сходу України.

Фіксуємо також найменування жінок дорослого віку з негативним забарвленням: *баба* (‘жінка’ (із маркером «зневажливе слово, вираз») [ССУС, с. 50]): *У мене таке враження, що він знімає десь у центрі квартиру і там проводить половину своїх «відряджень» з якимись **бабами*** [ІЗС, с. 10]; *тьолка* (‘дівчина, жінка’ (зі стилістичним маркером «зневажливе слово, вираз» [ССУС, с. 298]): *Бігає за мною тепер, наче «**тьолка**» за зрадливим чоловіком, – говорить Бен Ізраїлевич до Ізі. – Підди випровадь його* [ІЗС, с. 146] (у поданому контексті номінатив *тьолка* подано з метою вказати

надокучливу поведінку героя твору, порівнюючи з діями жінки, яка не користується шанобливим ставленням з боку чоловіків); *маромойка*: *Ідьте до нього додому... Він же, мабуть, з кимось живе... Виясніть, що там за «маромойка»... Ідьте до неї завтра зранку і вчиніть шмон* [ІЗС, с. 164] (лексема *маромойка* репрезентовано у тексті як образлива назва жінки).

Найменування осіб похилого віку чоловічої та жіночої статті: *дідок* ('чоловік похилого віку' (з ремаркою «зменшено-пестлива форма» [СУМ-11, т. 2, с. 299]): *Роман теж усміхався, він цього дідка ніколи раніше не бачив* [МП, с. 193]; словосполучення *старенький чоловік*: *Вони всі повернули голови в сторону старенького чоловіка, що сидів за сусіднім столом* [ІЗС, с. 45] (прикметник *старенький* утворений за допомогою суфікса пестливості *-еньк-* та надає відповідне позитивне забарвлення словосполученню *старенький чоловік*); *пенсіонер* ('той, хто одержує пенсію' [СУМ-11, т. 6, с. 116]): *У кого є **пенсіонер** у хаті, тому добре. Пенсія хоч мала, та є* [МП, с. 263]; субстантивований прикметник *старенька* (*старенький* 'людина, що прожила багато років' (із маркером «пестлива форма» [СУМ-11, т. 9, с. 653]): *Підтримуючи стареньку, Ксюха вела її на пообідній відпочинок у прохолоду кімнат* [МП, с. 199]; номінатив, що виражений складним іменником, на позначення сварливої жінки, яка все контролює – *грим-баба*: ***Грим-баба**, вона тримала свого діда під жорстким невсипуцим контролем* [МП, с. 20].

2.6.2. Назви, що вказують на зріст і одночасно особливості фігури людини. До складу поданої підгрупи входять номени на позначення особливостей зросту людини із негативним забарвленням: *одоробло* (*одоробало* 'людина високого росту й міцної будови' (з ремаркою «зневажливе слово, вираз») [СОНЛ, с. 193]): *«У такі цицьки зануритися б своїм великим носом – а там хоч би й задихнутися, не шкода!» Як тобі зізнання? – повідомляла Валька. – Це хто таке казав? – запитувала Ольга. – Якесь **одоробло** у райцентрі, – підхоплювала Валька* [МП, с. 76]; *шибздики* (*шибзик* 'мала на зріст людина' – із маркером «крим.» (із жаргону кримінальних злочинців) [КСЖЛ, с. 299]): *І що це за **шибздики**? – підвівся*

Ілля Любомирович і обережно виглянув з укриття, під яким вони лежали [ІЗС, с. 19]; *недомірок* ('про людину невисокого зросту' (із маркером «переносне значення») [СУМ-20, т. 8]): *Хлопці презирнулися: ото вибрала собі недомірка! Хто тих бабів зрозуміє!* [МП, с. 75].

Виявлено й фразеологізм *метр у кепці*, що вказує на замалий зріст персонажа твору: *Правда, Петре? – до хирлявого, метр у кепці, чоловіка. Той мало не вдавився, очі витріщив* [МП, с. 75].

Назви, що вказують на особливості фігури людини зафіксовані низкою лексем: *довгонога* (*довгоногий* 'з довгими ногами' [СУМ-20, т. 4]): *А вона, ця довгонога, була саме з таких марнотратців життя* [МП, с. 148]; *грубасик* ('товста, огрядна людина (переважно дитина)' (зі стилістичним маркером «пестлива форма») [ЛЛПЖ, с. 167]): *Сивий грубасик допоміг, відкинув драбинку – ось воно як нагору потрапити; усе просто* [МП, с. 239] (номінатив *грубасик* уживаний на позначення фігури дорослого чоловіка); <...> *роздивлялась на його дитячі фотографії: він у мами на руках, беззубий грубасик; він у першому класі зі своїм товаришем Ромком Сиповим* <...> [МП, с. 271] (лексема *грубасик* подана із вказівкою на відповідний зовнішній вигляд маленької дитини); *гладуся* (*гладун* 'непомірно повна людина; товстун' (з ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 2, с. 79]): *У одній з них, життєрадісній гладусі, пізнала свою землячку – та балакала по-східняцькому* [МП, с. 268] (антропонізація *гладуся* утворена за допомогою суфікса пестливості -ус- і має позитивне забарвлення, що також посилюється наявністю прикметника-комполітата *життєрадісна*).

2.6.3. Назви на позначення фізичного стану людини. Ця підгрупа об'єднує найменування, що вказують на спотворений зовнішній вигляд героїв, їх неадекватний стан та наявність захворювань. Ці назви зафіксовано виключно у романі Галини Вдовиченко «Маріупольський процес».

1) у формі субстантивованого прикметника: *одноокий* ('який має одне око; з одним оком' [СУМ-11, т. 5, с. 636]): *Що-що? – з удаваною увагою нахилився він над своїм однооком – той намагався щось сказати* [МП, с. 18];

контужений (*контузія* ‘загальне ураження організму людини й вищих тварин, що виникає внаслідок раптової дії механічної сили (при розривах снарядів, завалах землею тощо) на всю поверхню тіла або більшу його частину’ [СУМ-11, т. 4, с. 272]: *Гей ти, контужений... Сприймаєш інформацію?.. Тоді так* [МП, с. 24]; *Уже майже спочило, коли Вітьок вийшов з хати, кинув контуженому старий кожух і засмальцьований батьків ватник <...>* [МП, с. 25]; *негожий* (‘неспроможний фізично щонебудь робити’ [СУМ-11, т. 5, с. 278]): *Та він же негожий! Он як мордюку рознесло!* [МП, с. 20]; *хирлявий* (‘який ослаб, виснажився через хворобу; кволий, немічний, худий’ [СУМ-11, т. 11, с. 60]): *Зла на себе! Знайшла проблему на рівному місці – оце тепер думає: як тому хирлявому, сидячи на цепу?* [МП, с. 33]; *поранений* (‘людина, що дістала поранення, має рану (рани)’ [СУМ-11, т. 7, с. 247]): *<...> там мав бути поранений Петрович, киянин, батько трьох дітей, двох хлопців–близнюків та доньки–випускниці* [МП, с. 54];

2) виражені іменником: *дохляк* (*дохлятина* ‘квола, хвороблива, слабосила людина або тварина’ (із ремарками «розмовне слово, вираз», «переносне значення», «зневажливе слово, вираз» [СУМ-20, т. 4]): *Нафіг тобі цей дохляк здався? Що на тебе найшло?* [МП, с. 25] (лексема *дохляк* утворена за допомогою суфікса *-як-* із негативнооцінною конотацією); *циклоп*: *Мені віддайте отого циклопа. Окопи та й окопи! Обіцяли допомогти з грибом – і ніхто ніде нічого! Чужа біда нікого не гребе... Дайте хоч цього у помічники!* [МП, с. 20] (вжито в контексті як синонім до номінатива *одноокий*); *сердечник* (‘людина, що страждає хворобою серця’ (із маркером «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 9, с. 131]): *Вітьок від дитинства був сердечником* [МП, с. 57].

На позначення худорлявої статури особи виявлено й компаратив із компонентом (назва риби): *Сухий, як азовська тарань: Вони ще не знають, ці хлопці, що сухий, як азовська тарань, суворий дядько вчитиме їх науці виживання* [МП, с. 122].

2.6.4. Назви на позначення зовнішнього вигляду людини. У межах зазначеної підгрупи фіксуємо номінації на позначення зовнішніх особливостей осіб, які можна класифікувати так:

1) назви осіб, що вказують на привабливість / непривабливість людини: *красавиця* (*красуня* ‘уродлива дівчина, жінка; вродливиця’ [СУМ-11, т. 4, с. 329]): *Вони їй вмиць язика розв’яжуть. Пам’ятаєш, як вона колись говорила, що мій її за задницю щипав? Ото нехай тепер із тими побалакає, теж мені **красавиця*** [МП, с. 175] (номінатив *красавиця* властивий суржиковому мовленню героїні твору, яка є представником мешканців Сходу України й у поданому контексті вжитий із негативною конотацією на позначення дівчини, яку зневажають інші селянки); *чистюх* (*чистьоха* ‘винятково охайна людина; чепурун, чепуруха’ [СУМ-11, т. 11, с. 337]): *Такий собі **чистюх**, у новенькій формі, прискіпувався-прискіпувався, а тоді каже: а що ж тебе, голубе, може, до нагороди представити за перебування у полоні?* [МП, с. 112] (номінатив *чистюх* виражений формою іменника, що утворений за допомогою суфікса згрубілості *-юх-*); *опудало* (‘про незграбну, вайлувату або негарну людину’ (зі стилістичними маркерами «переносне значення», «лайливе слово, вираз», «зневажливе слово, вираз») [СУМ-11, т. 5, с. 733]): *Просто опудало, – констатував Артур, сидючи у бейсболці та з піднятим вгору носом перед дзеркалом <...>* [ІЗС, с. 137]; композит *страхолюдина*: *Половина обличчя – чужа. Ще й щетиною заріс, **страхолюдина*** [МП, с. 33]; виявлено й компаратив із компонентом на позначення демонологічної істоти, наголошуючи на специфічному зовнішньому вигляді: *чортяка з пекла*: *Коли я вискочив на чорне згарище, на мені палав одяг. Упав, збив полум’я, катуляючись по чорній землі. Уявляєте, який у мене був видос? **Чортяка з пекла!*** [МП, с. 185]. Звернімо увагу, що всі наведені антропонайменування у контексті романів набувають негативного забарвлення;

2) назви осіб, що вказують на колір волосся або його відсутність: *білявка* (‘світловолоса або білолиця жінка, дівчина’ [СУМ-20, т. 1]): *У салоні*

брутального дорожнього самця дерла підборіддя вгору субтильна білявка [МП, с. 145–146]; у формі субстантивованих прикметників *лисий* (‘людина з лисиною або без волосся на голові’ [СУМ-11, т. 4, с. 489]): <...> *немає жодного співчуття!* – *Лисий* горизонтальними рухами пиляв долонею повітря, наче відмовлявся від чогось [МП, с. 239]; демінутив *лисенький*: *Друге [повідомлення] від того самого абонента «Маленька дівчинка скучила за лисеньким!!!»* [ІЗС, с. 12]; *голомозий* (‘без волосся на голові; лисий або голений’ (із маркером «розмовне слово, вираз» [СУМ-11, т. 2, с. 114]): *Грубасик, може, й хотів вступити у бесіду, але големозий не давав, глушив своїм басом будь-які спроби відповісти <...>* [МП, с. 239].

2.7. Назви на позначення внутрішніх якостей людини

Утворюють зазначену ЛСГ антропонізви, яким властива оцінна маркованість. Зумовлено це тим, що саме через зображення розумових здібностей героїв, через аналіз їх поведінки та вчинків щодо інших персонажів твору, а також виокремлення особливостей їх мовлення, письменники мають можливість донести до читача, перш за все, власне ставлення до подій, що взяті за основу під час написання художніх текстів.

2.7.1. Назви на позначення інтелектуальних здібностей людини.

Більшості антропонізви, які об’єднує ця підгрупа, властива негативна конотація. Репрезентовані у текстах номінативи відбивають найчастіше зневажливе ставлення героїв романів одне до одного. Так, зафіксовано низку лексем: *ідіот / ідіотка* (*ідіот* ‘дурень, недоумкувата людина’ (із маркером «лайливе слово, вираз») [СУМ-20, т. 4]): *Та мені дуже шкода, що мій братик виріс ідіотом* [ІЗС, с. 93]; *Крутилися у голові його слова: «Не втечу, обіцяю».* *Повірила, ідіотка* [МП, с. 66]; *дебіл* (‘про тупу, нетямущу людину’ (із ремарками «переносне значення», «розмовне слово, вираз» [СУМ-20, т. 4]): *Колись йому на зло вона вийшла заміж за одного мажористого дебіла і розлучилася швидко й безболісно* [МП, с. 150]; *придурок* (‘той, хто удає

наївну, нетямущу людину’ (зі стилістичним маркером «розмовне слово, вираз»), ‘недоумок, дурнуватий’ (із ремарками «розмовне слово, вираз», «лайливе слово, вираз») [ВТССУМ, с. 1115]: *А, це ці придурки, – видихнув Шмулік* [ІЗС, с. 61]; *телепень* (‘нерозумна, вайлувата людина; дурень, недотепа, вайло, тюхтій’ (із маркерами «розмовне слово», «лайливе слово, вираз») [СУМ-11, т. 10, с. 62]): *Телепень!* – з розчаруванням у голосі сказав Бен Ізраїлевич екранному Кийку [ІЗС, с. 107]; *бовдур* (‘про грубу, нерозумну людину; дурень, недотепа, йолоп, гевал’ (із ремаркою «лайливе слово, вираз») [СУМ-20, т. 1]): *Добраніч, – побажала вона йому й додала ніжно: – Бовдур. Гудки...* [МП, с. 139]; *йолоп* (‘розумово обмежена, тупа людина; бевзь, недотепа’ (зі стилістичними маркерами «зневажливе слово, вираз», «лайливе слово, вираз») [СУМ-20, т. 6]): *Ти думаєш, я лякливий йолоп, що від першого-ліпшого наїзду затрястеться і пожене в кущі?* [ІЗС, с. 83–84]; *недоумок* (‘нерозумна, обмежена, нерозвинена людина’ (із ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 5, с. 302]): *Артур в цілому добре розумів, що за люди є ватажки кацапських найманців: це недоумки без виховання і совісті, що у короткому минулому були безталанними лузерами* [ІЗС, с. 126]; *розумник* (‘той, хто вважає себе розумнішим за інших, намагається вдавати з себе розумного’ (із ремаркою «іронічне слово, вираз») [СУМ-11, т. 8, с. 845]): *А таким, як ти, розумнику, – умить парирувала білявка, – місце не під маминою спідницею, а під Зеленопіллям. На передовій* [МП, с. 146]) (у поданому контексті номінатив *розумник* ужитий із негативним та іронічним забарвленням, зокрема на позначення хлопця, який не є розумнішим за дівчину (на думку героїні роману)).

Номінативні одиниці на позначення *дурної людини* представлені різними структурними формами: *дурак* (‘уживається з метою образити когонебудь, засудити чийось поведінку’ (із маркерами «лайливе слово, вираз», «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 2, с. 437]): *Дурак!* *Ольга сердито розвернулася й попливла назад* [МП, с. 196]; *дурень* (‘розумово обмежена, тупа людина’ (зі стилістичним маркером «розмовне слово, вираз») [СУМ-11,

т. 2, с. 437]): *З'ясувалося, усі тверезі, а цей дурень – мало того, що не сховався у наметі, не заснув, поки ніхто не помітив, так ще й навпаки – потягнуло його, бач, до спілкування. Гайда чіплятися до всіх, заводитися...* [МП, с. 117–118]; *дурник* ('не зовсім розумна людина; людина з розумовими вадами' (з ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 2, с. 440]): *Хтось пиячив, хтось коловся, а хтось просто був дурником без особливих прикмет* [ІЗС, с. 126]; *дурепа* ('розумово обмежена, тупа жінка' (із маркером «зневажливе слово, вираз» [СУМ-11, т. 2, с. 438]): *Дурепа!* – *відмахнувся Юхим від дружини* [ІЗС, с. 178]; *дурочка* (лексема є складником фразеологізму *дурочку включати* 'прикидатися таким, що нічого не розуміє, не знає': *дурочка* 'розумово обмежена, нетямуща людина' (із ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-20, т. 4]): *Це страшенно лютило Бучу. «Дурочку мені тут включати? – гарикав він. – Я т-тобі покажу, дурочку включати!»* [МП, с. 17]; *мудило* ('дурень, тупий' (із маркером «лайливе слово, вираз») [ССУС, с. 198]): *Роман нахилиється, незграбно береться за шматяну ляльку, ух-х, тяжка... За ремінь бери, мудило!* – *гарчить режисер* [МП, с. 29]; *мудак* ('дурень' (із ремаркою «лайливе слово, вираз») [ССУС, с. 198]): *Тобі цей мудак зараз телефонував? – запитує Шулік* [ІЗС, с. 25].

Зафіксовано в текстах і негативнооцінні номінації-композиції у формі субстантивованого прикметника *лободирий* (оказіоналізм) та іменника *довбодятел*: *Голова монгола не рухалась <...> гляділа на хлопця. Бій, лободирий!* – *зі злістю і досадою кричала йому з берега дівчина* [ІЗС, с. 71]; *Начувайся відтепер, довбодятле!* [ІЗС, с. 84].

Виявлено назви на позначення інтелектуальних здібностей із позитивним забарвленням: *геній* ('особа, наділена геніальністю' [СУМ-11, т. 2, с. 51]): *<...> відповів він з інтонацією впевненості, що в неї нічого не вийде, бо вона – жалюгідна дурепа, а він – геній* [ІЗС, с. 78] (позитивна конотація лексеми *геній* підсилюється своєрідним протиставленням «жалюгідна дурепа – геній»); *мегарозум* (розум 'людина, група людей, що характеризується високими розумовими, інтелектуальними здібностями' (зі

стилістичним маркером «переносне значення») [СУМ-11, т. 8, с. 838]: *Я навіть сам почав його більше поважати після цих її передачок, бо Ізя в обробці Кошки–Мишкіної – це мегарозум і батько української нації!* [ІЗС, с. 132]. Зауважимо, що антропоназву мегарозум утворено за допомогою префіксоїда *мега-*, який є властивим сучасній українській мові.

Подано й номінативні словосполучення із вказівкою на відповідні розумові здібності персонажів твору: *розумний хлопець* (*розумний* ‘тямущий, кмітливий’ [СУМ-11, т. 8, с. 844]): *Ну, бачиш, ти ж – розумний хлопець!* – киває Бен Ізраїлевич [ІЗС, с. 139]; *кмітливий учень* (*кмітливий* ‘здатний добре й швидко міркувати, розмірковувати; тямущий’ [СУМ-11, т. 4, с. 196]): *І мораль очевидна, – продовжує кмітливий учень. – Як людина без фантазії – то все, на що вона здатна, – це три жалюгідні валізи під диваном* [ІЗС, с. 184].

2.7.2. Назви людей за поведінкою, деякими вчинками. До складу зазначеної підгрупи зараховуємо низку номінативів на позначення поведінки людини, які переважно мають негативне забарвлення (із відтінком фамільярності): *падла* (‘непорядна, підла людина’ – з ремарками «крим.» (із жаргону кримінальних злочинців), «жрм» (жаргонізована розмовна мова), «зневажл.» (зневажливе слово) [КСЖЛ, с. 196]): *Віддали чоловічий голос незлостиво гукнув до когось: «От падла!»* [МП, с. 194]; *падлюка* (‘підла людина’ [ССУС, с. 220]): *Каменяками падлюку! Забити каменяками! – розходився дядя Вася, не забуваючи позирати на своїх* [МП, с. 19]; *нахаба* (‘людина, яка діє зухвало, безцеремонно, порушуючи моральні норми, і не зважає на ставлення до цього інших’ [СУМ-11, т. 5, с. 226]): *«Ото нахаба, – пускала очі під лоба. – Випадковий зустрічний. Отак просто на зупинці й запропонував, прикинь!»* [МП, с. 46]; *скотина* (‘про грубу, жорстоку, підлу людину’ (із стилістичними маркерами «переносне значення», «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 9, с. 307]): *З мобілки Корнета Роман додзвонився до однокласника й сусіда – двері навпроти, Романа Сипова, нарешті пригадав його номер, доволі легкий. «Сипов, – сказав, – це я». Той загорлав:*

«Де ти є, **скотина**? Ми тут усі подуріли! [МП, с. 114]; **тварюка** (‘уживається як лайливе слово’ [СУМ-11, т. 10, с. 46]): «Можє в мене щось із серцем сталося через цю **тварюку**?» – міркував Артур. Хвилини через десять Артурові стало зле, і йому викликали лікарів [ІЗС, с. 103]; **нікчема** (‘нікчемна людина; недоріка’ (з ремаркою «зневажливе слово, вираз») [СУМ-20, т. 10]): *Отак і здохнуть **нікчемами**, витратять даремно безцінне життя...* [ІЗС, с. 114].

Звернімо увагу на антропоніми з вказівкою на поведінці людей, яка не є унормованою серед суспільства та має певні особливості: **чудик** (чудік ‘дивак’ [ССУС, с. 329]): *Що тобі зробила Європа, – запитав цей **чудик*** [МП, с. 69]; **дивак** (‘той, хто своєю поведінкою і вчинками викликає здивування’ [СУМ-11, т. 2, с. 270]): *Добре, що не погодилася, бо вночі на котрійсь із зупинок постукав у двері купе пасажир – Ольга зранку глянула вниз, побачила ще одного чоловіка, цей **дивак** спав, не знімаючи окулярів* [МП, с. 238].

Виявлено декілька номінативів на позначення людини, яка упродовж життя не набуває певних навичок, а також дії та вчинки якої найчастіше є невдалими: **нездара** (‘людина, яка не має таланту, здібностей до чого-небудь’ (із маркером «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 5, с. 316]): *А як ти безталанний **нездара**, то не лізь – бо так і скінчиш свої дні мордою в калюжі, як Юхим* [ІЗС, с. 184]; **лузер** (‘той, кому не щастить у чому-небудь або взагалі в житті; невдаха’ (зі стилістичним маркером «жаргонне слово») [СУМ-20, т. 8]): *Артур в цілому добре розумів, що за люди є ватажки кацапських найманців: це недоумки без виховання і совісті, що у короткому минулому були безталанними **лузерами*** [ІЗС, с. 126].

Фіксуємо й лексеми на позначення неувважності персонажів: **наївняк** (‘наївна людина’ – із ремарками «мол.» (із загальномолодіжного жаргону), «жарт.» (жартівливе слово) [КСЖЛ, с. 183]): *Наївняк ти, сестричко. – Вітьок спробував обійняти сестру <...>* [МП, с. 97]; *Отакий був **наївняк**. Та й не він один* [МП, с. 81] (виявлено іменник спільного роду із суфіксом негативної оцінки -як-); **роззява** (‘неувважна людина’, ‘недбала у справах

людина' (із маркером «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 8, с. 681]: *Зникнення полоненого на Вітька майже не справило враження: я так і знав, сказав, **роззява** ти!* [МП, с. 105]. Зауважимо, що зазначені антропонайменування в контексті твору вказують і на безвідповідальність героїні, а також стан розчарування інших персонажів твору стосовно її поведінки.

Позначення неврівноваженості та жорстокості персонажів представлено низкою номенів: *псих* ('психічно неврівноважена людина' (із ремаркою «фамільярне слово, вираз») [СУМ-11, т. 8, с. 373]): *У мене, казав, свій Батя є, ми свого комбата теж так називаємо, такий самий псих* [МП, с. 206]; *психопат* ('неврівноважена людина, слова, думки, вчинки якої оцінюються як ненормальні' (зі стилістичними маркерами «розмовне слово, вираз», «лайливе слово, вираз») [СУМ-11, т. 8, с. 376]); *садист* ('людина із садистичними нахилами, одержима садизмом' [СУМ-11, т. 9, с. 11]): *Це щоб завтра увесь Київ сказав, що Бен Ізраїлевич – це психопат і садист?* [ІЗС, с. 7]; *кретин* ('дурень, тупа, нікчемна людина; ідіот' (із ремаркою «лайливе слово, вираз») [СУМ-11, т. 4, с. 337]): *Навіщо ви вбили його в центрі Києва, кретини?* [ІЗС, с. 7]; *відморозок* ('безпринципна, аморальна людина, яка не зупиниться ні перед чим; силовий ресурс' [ССУС, с. 82]): *<...> Кацапія вторглась в український Донбас, вихопила перших ліпших відморозків із брудного алкоголічного натовпу і призначила їх ватажками кацапських найманців* [ІЗС, с. 126] та ін. Зауважимо, що номінатив *відморозок* репрезентований у тексті з метою підкреслити авторську індивідуальну характеристику нижнього прошарку соціуму, представники якого за короткий час стали керівниками протестів; *головоріз* ('відчайдушна людина; шибеник', 'бандит, убивця' [СУМ-11, т. 2, с. 113]): *Головорізи стояли мовчки, з побоюванням косячись на здоровенну биту в руці у боса* [ІЗС, с. 6]; *насильник* ('той, хто насилує, експлуатує кого-небудь' [СУМ-11, т. 5, с. 184]): *Тому ця жінка була готова на все, тільки б озброєні люди, байдуже які, хороші, погані, просто з автоматами чи насильники, білі, зелені, наші, ваші*

– тільки б вони не заходили до її хати, не переступали її порогу, бо невідомо, чого від них чекати [МП, с. 226]; *маніяк-вбивця* (юкстапозит, що утворюється шляхом складання двох слів, що мають чітко виражену негативну семантику *маніяк* ('людина, одержима якоюсь манією' [СУМ-11, т. 4, с. 623]); *вбивця* (*убивця* 'той, хто вбив кого-небудь' [СУМ-11, т. 10, с. 353])): *Це визначення більше пасує до криміналу, а не до геополітичного злочину, бо одразу, мовляв, виникає асоціація зі судовим процесом над кривавим маніяком-вбивцею* [МП, с. 116]; *бабки-шизофренічки* (оцінний юкстапозит, що утворений за допомогою складання двох слів, другу з яких має негативне забарвлення, зокрема вказівку на психічне захворювання: *бабки* (*баба* 'стара віком жінка' [СУМ-11, т. 1, с. 75]); *шизофренічки* ('хворий на шизофренію' [СУМ-11, т. 11, с. 450])): *Нах цих придурків донбасівських! З усіх батарей – вогонь!.. Ідіоти! Ідіоти! Стільки горя, біди через них! Стерти з лиця землі разом з усіма бабками-шизофренічками!* [МП, с. 217].

Особливе місце серед ілюстративного матеріалу посідають контекстуальні синоніми, зафіксовані в романі Галини Вдовиченко «Маріупольський процес»: *пристосуванці, терпіли, шукачі вигоди*. Це можна стверджувати, враховуючи семантичне навантаження лексеми *пристосуванець* ('людина, що безпринципно змінює свої погляди, переконання, смаки, уміло пристосовуючись до обставин' [СУМ-11, т. 8 с. 43]): *Бо хохли – це... Як би сказати?... Ті, хто самі себе так називають, по-перше. По-друге, це пристосуванці... Терпіли... Шукачі вигоди...* [МП, с. 73]. Як бачимо, антропоніми *терпіли* та *шукачі вигоди* посилюють негативне забарвлення лексеми *пристосуванці*.

Репрезентовано також найменування на позначення поведінки персонажів із позитивною конотацією (*щасливчик, молодець* (іменник жіночого роду), проте деякі можуть у межах контексту набувати й негативного забарвлення (*жевжик, молодець* (іменник чоловічого роду), *красава*), зокрема із вказівкою на зневажливе ставлення героїв твору одне до одного: *щасливчик* ('щаслива людина' (із стилістичним маркером «розмовне

слово, вираз») [СУМ-11, т. 11, с. 572]): *Мене, казав він, тому в Афгані й вважали щасливчиком, що я життєві правила не порушував, тому й з багатьох колотнеч живим-неушкодженим вийшов* [МП, с. 173]; *жевжик* ('вертлява, рухлива людина легковажної вдачі, що любить похизуватися; фат, ферт, фертик' (із ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 2, с. 517]): *Я не прокурор, – озвався нарешті Роман. – Повернемося, запитаємо цього жевжика, що ще встиг натирити* [МП, с. 135]; *молодець* ('уживається для висловлення похвали людині за відмінну роботу або за її позитивні якості' (із маркером «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 4, с. 785]): *Молодець, Ольго! – став до розмови. – Уже собі й кавалєра знайшла! А що?.. Тепер вибирати є з кого* [МП, с. 193]; *Хотів був набрати номер Ольги, вже й папірець витяг з кишені, однак передумав: що він їй скаже? Дійшов, мовляв? А вона йому: молодець, і що з того?* [МП, с. 114] (виявлено іменник спільного роду); *красава* ('піжон, франт, стиляга', 'дурень' [ССУС, с. 171]): *Цей красава за все відповість. Спокійно, – повторив, обтираючи руку до штанів* [МП, с. 19-20].

2.7.3. Назви людей за ставлення до інших осіб. У межах цієї підгрупи репрезентовано антропоніми на позначення осіб, дії яких направлені на обман, шахрайство та крадіжку, а також людей, що хизуються своїми великими статками та характеризуються жадібністю. Зауважимо, що всі наведені лексеми містять негативнооцінне забарвлення.

Номени, які містять вказівку на оманливу поведінку персонажів творів: *шарлатан* ('неук, невіглас, що видає себе за знавця, фахівця; той, хто обдурює кого-небудь' [СУМ-11, т. 11, с. 413]): *Я – не шарлатан, щоб видавати себе за «мистецтвознавця з Ватикану» <...>* [ІЗС, с. 168]; *шахрай* ('хитра, спритна й нечесна у своїх учинках людина' [СУМ-11, т. 11, с. 423]); *пройдисвіт* ('хитра, пролазлива, спритна у своїх вчинках людина; пройда' (із ремаркою «розмовне слово, вираз»), 'людина, здатна на ганебні, нечесні вчинки, на обман, підлість і т. ін.' (зі стилістичними маркерами «розмовне слово, вираз», «зневажливе слово, вираз») [СУМ-11, т. 8, с. 191]): *Ну, що ти*

*хочеш, реформаторів завжди не люблять, у всі часи і в усіх країнах, бо реформатори ламають звичні схеми роботи **шахраїв і пройдисвітів** [ІЗС, с. 143]; **обіцяльник** ('той, хто дає багато обіцянок, але не виконує їх' [СУМ-11, т. 5, с. 508]): *Стільки вже тих **обіцяльників** було, стільки дурили, не вірить вона нікому [МП, с. 69]; **брехун** ('людина, яка завжди говорить неправду' (із ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 1, с. 233]): *Іноді мені навіть хочеться, щоб він порушив слово, щоб я переконалася, що саме такого й варто було від нього чекати, що він такий, як усі **брехуни** [МП, с. 77]; **нишпорка** ('про людину, яка надмірно цікавиться всім, потай слідкує за ким-небудь' (із маркерами «діалектне слово», «переносне значення», «зневажливе слово, вираз» [СУМ-11, т. 5, с. 416]): *Ми щось придумаємо. Кабінет психологічної допомоги там... **Нишпорки** за невірними дружинами – а чого? Виступи у цирку... [МП, с. 234].****

Номінативи на позначення крадіїв: **крадій** ('той, хто займається злодійством' [СУМ-11, т. 4, с. 319]); **торбохват** ('злодій, шахрай' (зі стилістичним маркером «зневажливе слово, вираз» [СУМ-11, т. 10, с. 200]): *Мені неприємно, що це все подається суспільству під таким соусом, що нібито я – якийсь **крадій і торбохват** [ІЗС, с. 139]; **викрадач** ('той, хто викрадає (викрав) кого-, що-небудь' [СУМ-11, т. 1, с. 414]): *Там написано великими літерами: «Крік...» Потім тире... «**викрадач і убивця...**» [ІЗС, с. 166].**

Назви із вказівкою на жадібних та одночасно надто багатих персонажів: **жлобина** ('скупа, жадібна людина' – із маркерами «мол.» (із загальномолодіжного жаргону), «жрм» (жаргонізована розмовна мова) [КСЖЛ, с. 109]): ***Жлобина** ти, – тихо буркнув Победімський Лисому <...> [10, с. 26] (негативнооцінний аугментатив **жлобина** утворений за допомогою суфікса *-ин-*, який надає іменникові відтінку осуду та зневаги); **здирник** ('той, хто наполегливо вимагає або домагається чого-небудь шляхом примусу, погроз, насильства' (із ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 3, с. 537]): *Ті ж судді, вони хоч і **здирники**, та все ж таки менші покидьки, ніж**

журналюги <...> [ІЗС, с. 114]; захланник ('жаднюга; ненажера' (із маркером «діалектне слово») [СУМ-11, т. 3, с. 381]): *Так воно сталося, що саме у родичів того захланника довелося заночувати* [МП, с. 135]; марнотратці ('той, хто нерозумно, без потреби витрачає гроші, майно тощо' [СУМ-11, т. 4, с. 631]): *А вона, ця довгонога, була саме з таких марнотратців життя* [МП, с. 148]; мажор ('молода людина – дитина багатих або впливових батьків, яка веде розкішний спосіб життя' (зі стилістичним маркером «розмовне слово, вираз») [СУМ-20, т. 8]): *Чому він відповів майже на усі її запитання, хоча ніколи не відчував довіри до мажорів <...>* [МП, с. 148]; номінатив дівчина-мажорка є юкстапозитом, що складається з двох повнозначних слів, з яких друге надає відповідне семантичне навантаження: дівчина ('Молода неодружена особа жіночої статі' [СУМ-11, т. 2, с. 298]); мажорка (мажор 'молода людина – дитина багатих або впливових батьків, яка веде розкішний спосіб життя' (із ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-20, т. 8]): *Роману стало гаряче, він навіть розцібнув два гудзики – так ясно він зараз побачив відповідь на своє запитання, набагато яскравіше побачив, аніж тоді у Львові, коли дівчина-мажорка, власниця позашляховика і дурних грошей, віддала йому для фронту подарунок татуся* [МП, с. 226]. Зауважимо й на наявності негативнооцінного композиту із суфіксоїдом -філ- – грошофіл: *Пильнуй, щоб тобі самому не всратися, навіжений, схиблений грошофіл!* [ІЗС, с. 84]. Спостерігаємо також фразеологічну одиницю *гнида в золоті*, що містить негативне забарвлення: *Оту гниду в золоті треба «шмальнути» першою, – відповів Любим, який у цей час споглядав вершників у бінокль* [ІЗС, с. 157].

2.7.4. Назви, що вказують на манеру говоріння людини. Назви, що вказують на специфіку мовлення людини, зафіксовані лише у творі Галини Вдовиченко «Маріупольський процес». Це зумовлено тим, що авторкою подано опис життя селян та військових, яким притаманне варіювання інтонації та вживання просторічної лексики у процесі говоріння. Так, виявлено такі найменування осіб, які переважно утворені суфіксальним

способом: *горлань* ('той, хто горлає; крикун' (із ремаркою «розмовне слово, вираз») [СУМ-11, т. 2, с. 132]): *Око солдата поверталось на місце, очманіло плавало, намагаючись зосередитися на джерелі крику, на людях, що скупчилися над ним, зупинялося на чорному отворі автоматного ствола, який стрибає у руках **горланя*** [МП, с. 18]; *крикуни* ('галасливий фразер; базіка' (із маркерами «переносне значення», «зневажливе слово вираз» [СУМ-11, т. 4, с. 345]): <...> *дехто з найбільш затятих **крикунів** вже підлаштовується під нові порядки, тримає дулю в кишені, мимрить стиха на кухні: нічого, переживемо, ще й не таке траплялося...* [МП, с. 140]; *балакун* ('людина, яка любить багато говорити про що-небудь, не виконуючи того на ділі' (зі стилістичними маркерами «розмовне слово, вираз», «зневажливе слово, вираз» [СУМ-11, т. 1, с. 94]): *Пенцак ще той **балакун**. Розповідав, як генерал такий-то, паркетний служака й тиловий щур, приїхав вчити їх батьківщину любити* [МП, с. 275]; *промовець* ('той, хто вміє або любить виголошувати промови; громадський оратор' [СУМ-11, т. 8, с. 234]): *Достатньо було його ледь зачепити, як годі було відірватися від **промовця** щонайменше з півгодини* [МП, с. 160].

Висновки до розділу 2

Дослідження функціонування номінацій людини в українському художньому мовленні початку ХХІ століття дає підстави зробити такі висновки:

1. Антропонайменування, зафіксовані в мові творів Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» та Єлизавети Мельниченко «І засяє сонце», утворюють велику розгалужену систему номінативних одиниць.

2. Засвідчені антропономінативи утворюють ТГЛ «Людина», яка об'єднує 7 ЛСГ: «Назви людей за спорідненістю та свояцтвом», «Назви людей, що вказують на специфіку стосунків між особами», «Назви людей за родом діяльності та професією», «Назви людей за суспільно-політичним

становищем», «Назви людей за етнічною й територіальною належністю», «Назви на позначення зовнішніх якостей і фізичного стану людини», «Назви на позначення внутрішніх якостей людини».

3. Вагоме місце в текстах романів посідають емоційно-експресивні номінативні одиниці, які здебільшого утворені за допомогою суфіксів пестливості та згрублості. Наявна й продуктивна афіксація у процесі творення назв осіб відповідно до їх дії.

4. Невеликою кількістю характеризуються порівняльні та фразеологічні одиниці, що відрізняються конотацією різних типів.

5. В обмеженому вжитку зафіксовані вторинні номінативи, що вказують на зооморфний опис поведінки персонажів творів.

6. Залучення лексикографічних джерел у процесі дослідження дало підстави виокремити емоційно марковану лексику на позначення людини.

7. Залежно від авторського задуму спостерігаємо активність певних підгруп антропонимів. Так, Галина Вдовиченко переважно використовує номінативи на позначення людей, що пов'язані з діяльністю армії, а Єлизавета Мельниченко – лексику на позначення людей, пов'язану з діями соціально-політичного характеру; з правосуддям та прокурорським наглядом та з фінансово-економічною діяльністю.

8. Перспективу дослідження вбачаємо в зіставленні назв людини, що виявлені в зазначених художніх текстах, із номінативами, засвідченими в інших українських творах початку XXI століття.

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз особливостей антропонімії на матеріалі текстів романів Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» та Єлизавети Мельниченко «І засяє сонце» дає підстави зробити такі висновки:

1. У системі української лінгвістики термін «номінація» набуває різних дефініцій: як процес утворення номінативної одиниці, як результат цього процесу, тобто власне найменування, та використання у мовленні вже існуючих назв (із метою конкретизації того чи іншого явища).

2. Основними засобами утворення номінації є слово та словосполучення, яким властива внутрішня номінативна функція. Для творення нової назви найчастіше використовують іменники, прикметники, займенники, а також процес субстантивації.

3. Більшість дослідників розрізняють первинну і вторинну номінацію, зауважуючи, що друга є більш корисною для лексичної системи української мови, оскільки важливим є не кількість лексем, а їх семантичне навантаження.

4. Мовознавці виділяють такі засоби творення вторинних найменувань, як метонімія, метафора та перифраза. Головну їх функцію визначають у можливості створювати нові назви, базуючись на реальній подібності предметів або ж їх асоціативно-образній схожості.

5. Поняття антропонімії посідає вагомe місце в лінгвістичних студіях, що зумовлено сучасною тенденцією до виокремлення людини як головного об'єкта вивчення в межах всіх наукових галузей.

6. На сьогодні серед науковців немає єдиної думки щодо визначення основних ЛСГ на позначення людини, зокрема їх кількості та головних ознак. Межі між відомими ЛСГ є доволі умовними.

7. У межах сучасної лінгвістики можна відповідні дослідження антропонімії здійснювалися на різному мовному матеріалі:

– на художньому матеріалі;

- на матеріалі територіальних діалектів;
- на базі соціолектів (арго, жаргон і сленг).

8. Антропономінацію вивчають у різних аспектах, зокрема, семантичному, словотвірному, функційно-стилістичному, гендерному тощо.

9. Ураховуючи лінгвістичні здобутки у вивченні антрополоксії, було простудійовано ТГЛ «Людина» на матеріалі романів Галини Вдовиченко «Маріупольський процес» та Єлизавети Мельниченко «І засяє сонце».

10. У зазначених прозових текстах виокремлено 7 основних ЛСГ (деякі з них мають додаткові семантичні розгалуження).

11. Згідно з квантитативною характеристикою, подаємо ЛСГ у такій послідовності: «Назви людей за родом діяльності та професією» (об'єднує 98 номінативних одиниць, або 26,41 %), «Назви на позначення внутрішніх якостей людини» (71 номінатив, або 19,14 %), «Назви на позначення зовнішніх якостей і фізичного стану людини» (67 номенів, або 18,06 %), «Назви людей за суспільно-політичним становищем» (58 номінативних одиниць, або 15,63 %), «Назви людей за спорідненістю та свояцтвом» (30 номінативів, або 8,09 %), «Назви людей за етнічною й територіальною належністю» (25 антропономенів, або 6,74 %), «Назви людей, що вказують на специфіку стосунків між особами» (22 номінативних одиниць, або 5,93 %). Загалом було виявлено й досліджено 371 антропономінатив.

12. Засвідчено високу функційну активність номенів із негативною конотацією. До основних засобів вираження категорії оцінки належать емоційно-оцінні суфікси.

13. У аналізованих художніх текстах спостерігаємо номінативи, які мають риси розмовної, жаргонної або сленгової лексики.

14. Виявлені композити найчастіше входять до складу української оцінної ненормативної лексики.

15. Чимало антропономенів вжито з відтінками фамільярності, згрубілості, вульгарності, пестливості (проте найчастіше із негативною

конотацією). Як свідчать лексикографічні праці, у творах використано застарілу, народнопоетичну, іронічну, зневажливу та лайливу лексику.

16. Переважна більшість засвідчених номінативів вказують на сфери життя людини ХХІ століття та є активновживаними в лексичній системі сучасної української мови.

17. Зафіксовано фразеологічні одиниці та порівняльні звороти, які мають різну конотацію (як негативну, так і позитивну) і є засобами образної характеристики персонажів твору та їх дій.

18. Вторинні номінативи, представлені у творах, не вирізняються високим ступенем уживаності, проте виступають важливим засобом типізації художніх образів відповідно до ідеї автора.

19. Перспективним вважаємо опис антропонімії на базі інших вітчизняних творів новітньої доби в порівняльному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с. : іл.
- КСЖЛ – Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика, 2003. 336 с.
- ЛЛПЖ – Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт. Львів : Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2009. 670 с.
- СДНО – Годована М. П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності / за ред. Л. В. Туровської. Київ : Наук. думка, 2009. 176 с.
- СОНЛ – Леснова В. Словник оцінних номенів людини в українських діалектах / за заг. ред. П. Ю. Гриценка ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 304 с.
- ССУС – Словник сучасного українського сленгу / упоряд. Т. М. Кондратюк. Харків : Фоліо, 2006. 350 с.
- СУМ-11 – Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (гол.) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т 1. 1970. 799 с. ; Т 2. 1971. 550 с. ; Т 3. 1972. 744 с. ; Т 4. 1973. 840 с. ; Т 5. 1974. 840 с. ; Т 6. 1975. 832 с. ; Т 7. 1976. 723 с. ; Т 8. 1977. 927 с. ; Т 9. 1978. 916 с. ; Т 10. 1979. 658 с. ; Т 11. 1980. 699 с.

- СУМ-20 – Словник української мови : у 20 т. / НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. Т. 1–10. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0>
(дата звернення: 14.11.2020).
- ФСУМ – Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

Художні тексти

- МП – Вдовиченко Г. Маріупольський процес : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 288 с.
- ІЗС – Мельниченко Є. І засяє сонце : роман. Київ : Український пріоритет, 2018. 208 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л., Лепко Г. Основні визначення типів номінації в сучасному мовознавстві. *Рідний край*. 2010. № 1. С. 86-90.
2. Арутюнова Н. Д. Номинация и текст. *Языковая номинация: Виды наименований*. Москва : Наука, 1977. С. 304–357.
3. Бабій І. М. Індивідуально-авторська номінація осіб у романі «Рай» Василя Барки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологія*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1 (69). Ч. 1. С. 19–22.
4. Бойко Л. П., Сабліна С. В. Системні відношення в тематичній групі лексики на позначення людини та її рис у говірках Нижньої Наддніпрянщини. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. пр.* Кривий Ріг, 2011. Вип. 6. С. 64–70.
5. Брус М. П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI – XVII століть : словотвір і семантика : дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2001. 260 с.
6. Булыгина Т. В. Особенности структурной организации языка как системы и методы ее исследования. Москва: Наука, 1991. 216 с.
7. Вардзелашвили Ж. А. К вопросу о толковании термина «номинация» в лингвистических исследованиях. *Славистика в Грузии : сб. науч. ст.* Тбилиси : Изд-во ТГУ, 2000. Вып. 1. С. 62–68.
8. Гак В. Г. К типологии лингвистической номинаций. *Языковая номинация (Общие вопросы)*. Москва : Наука, 1977. С. 230–293.
9. Гарбера І. В. Мовноареальне поле концепту *людина*: фразеокодовий рівень і лінгвокомп'ютерне моделювання : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 172 с.

10. Голубева Н. А. Номинация и когниция (опыт когнитивного описания номинативной системы языка). *Вестн. Нижегородского ун-та им. Н. И. Лобачевского*. 2008. № 6. С. 217–223.
11. Дворянкін В. О. До питання про специфіку номінації рис людини в діалектному мовленні (на матеріалі українських східностепових говірок південної Донеччини). *Наук. вісник ДДПУ ім. І. Франка. Серія : Філологічні науки. Мовознавство*. Т. 1. № 8. 2017. С. 62–66.
12. Дворянкін В. О. Лексико-семантичні групи назв на позначення фізичних рис людини (на матеріалі говірок Володарського району Донецької області). *Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. / Донецький держ. ун-т ; наук. ред. А. П. Загнітко*. Донецьк : ДонДУ, 2000. № 6. С. 266–268.
13. Дворянкін В. О. Номінативні процеси в українських східностепових говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Луганський нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2006. 23 с.
14. Денисовець І. В. Словотвірна вербалізація емоційно-оцінної семантики в сучасній українській дитячій прозі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2016. 19 с.
15. Дмитрієв С. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз номінацій особи в сучасних українських соціолектах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2015. 20 с.
16. Дудик П. С. Явища номінації, сегментації і контамінації в структурі речення. Синтаксис словосполучення і простого речення. Київ : Наук. думка, 1975. С. 212–221.
17. Дяченко Н. М. Вторинна номінація крізь призму діалектологічних студій. *Лінгвістичні студії: зб. наук. пр.* Черкаси : Брама-Україна, 2006. С. 202–206.
18. Євсєєва Г. П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80-90 років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2002. 19 с.

19. Журавлѐв А. Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации. *Способы номинации в современном русском языке*. Москва : Наука, 1982. С. 45–108.
20. Клименко Н. Ф. Назви осіб. Українська мова : енциклопедія / редкол : Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», ім. М. П. Бажана, 2007. С. 398–399.
21. Зайцева В. В. Дещо про вторинну номінацію (на матеріалі українськомовної газети). *Український смисл*. 2016. № 1. С. 202–211.
22. Зайцева В. В. Метонімія як спосіб вторинної номінації у мові друкованих засобів інформації : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2009. 215 с.
23. Зарипова В. М. Номинация лиц в языке газеты: эволюция этикетных тенденций : монография. Самара : Изд-во СГАУ, 2016. 180 с.
24. Земская Е. А. Словообразование как деятельность Москва : Наука. 1992. 202 с.
25. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики / відп. ред. : І. М. Колегаєва. ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса : Астропринт, 2006. 325 с.
26. Карпіловська Є. А. Вторинна номінація в сучасній українській мові: тенденції розвитку. *Лінгвістичні студії: зб. наук. пр.* Київ, 2010. Вип. 20. С. 28–32.
27. Князь Т. В. Фразеологічні перифрази в тексті сучасної української публіцистики. *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Харків, 2017. Вип. 45. С. 9–14.
28. Кобилянський І. Ю. Перифраза як засіб емоційно-образного висловлення думки. *Українська мова і література в школі*. 1986. № 1. С. 51–55.
29. Колесник О. С. Вторинна номінація і вторинна міфологія у творенні альтернативних світів. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. Вип. 10 (2). С. 33–40.
30. Колеснік Л. Назви спорідненості й свояцтва у буковинських говірках *Культура слова*. 2010. Вип. 72. С. 141-146.

31. Колеснік Л. Я. Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ. 2016. 346 с.
32. Колоколова А. О. Лінгвокогнітивний аспект дослідження вторинної номінації. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2010. № 910. Вип. 60. Ч. I. С. 184–189.
33. Коломієць М. П. Перифрази в сучасній українській мові. *Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови*. Дніпропетровськ, 1984. 117 с.
34. Колшанский Г. В. Номинация и её объективные источники. *Соотношение субъективных и объективных факторов в языке*. Москва: Наука, 1975. 232 с.
35. Коновал І. І. Емотивно-оцінний потенціал просторічної лексики в ідіолекті Олександра Довженка. *Література та культура Полісся. Серія : Філологічні науки*. 2018. Вип. 93. С. 163–171.
36. Корольова В. Експресивний потенціал оцінних найменувань осіб у структурі художнього тексту. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : зб. наук. пр. Ужгород : Говерла, 2011. Вип. 15. С. 347–350.
37. Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI-XVIII ст. Семантика і словотвір. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 213 с.
38. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. Москва : Наука, 1986. 160 с.
39. Кубрякова Е. С. Теория номинация и словообразование. Языковая номинация: Виды наименований. Москва : Наука, 1977. С. 222–303.
40. Кубрякова Ю. В. Номинативный аспект речевой деятельности : монографія. Москва : Наука, 1986. 159 с.

41. Кузьмич О. Я. Мовні засоби творення комічного в українській прозі кінця ХХ століття – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2015. 217 с.
42. Куриляк Л. П. Дескрипції – кореференти стрижневої номінації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2002. Вип. 6. С. 129–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2002_6_18 (дата звернення: 12.11.2020).
43. Лазер-Паньків О. В. Особливості давньогрецької зооморфної метафори на позначення рис характеру людини. *Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр.* Вип. 41. Ч. 2. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2012. С. 391–398.
44. Левченко О. П. Моделі зооморфної метафори у фразеології. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр.* Харків : ХНПУ, 2005. Вип. 16. С. 139–143.
45. Левченко О. П. Принцип зооцентризму у фразеотворенні. *Проблеми зіставної семантики : зб. наук. пр.* Київ : Вид-во Київського лінгв. ун-ту, 2001. Вип. 5. С. 206–209.
46. Лєснова В. В. Зоометафора як засіб вираження оцінки в діалектному мовленні. *Вісник Харківського національного університету. Серія : Філологія*. 2010. Вип. 60. Ч. 1. С. 189–193.
47. Лєснова В. В. Номінація людини та її рис у східнословобожанських українських говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя. 1999. 17 с.
48. Макарець Ю. С. Перифразові номінації в українській публіцистиці початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 24 с.
49. Макарець Ю. С. Перифразові номінації в українському публіцистичному дискурсі : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 205 с.
50. Марчук А. О. Особливості семантики і функціонування іменників на позначення осіб жіночої статі. *Матеріали XLV Науково-технічної*

- конференції ВНТУ, Вінниця, 23-24 березня 2016 р. Електрон. текст. дані. 2016. URL: <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2016/paper/view/253> (дата звернення: 12.11.2020).
51. Мигирин Н. И. Типы номинации для обозначения статусов лица в современном русском языке. Кишинев, 1977. 120 с.
52. Мінкова О. Перифрази як образно-переносні вторинні номінації. *Українознавчий альманах*. 2012. Вип. 9. С. 161–166.
53. Наумова Т. М. Номінація особи у комунікативно-прагматичному аспекті. *XI региональная науч.-техн. конф. : тезисы докл. (Мариуполь, апрель 2004 г.)*. Мариуполь, 2004. Т. 2. С. 228.
54. Наумова Т. М. Номінація особи у сатирично-гумористичних текстах Івана Франка та Володимира Самійленка : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ : НАН України; Ін-т укр. мови, 2005. 175 с.
55. Никитевич В. М. Основы номинативной деривации. Минск : Высш. школа, 1985. 156 с.
56. Олексенко В. П. Дериваційна ономазіологія як новий напрям у теорії номінації. *Наукові записки КДПУ. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. 2000. Вип. 23. С. 8–15.
57. Приблуда Л. М. Метонімія як різновид вторинної номінації (на матеріалі творчості українських письменників-постмодерністів). *Гуманітарна освіта в технічних навчальних закладах: зб. наук. пр.* Київ : Університет «Україна», 2012. Вип. 25. С. 138–145.
58. Приблуда Л. М. Перифраза як стилістичний засіб зображення дійсності в сучасній малій прозі. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]*. Серія : Філологічні науки. 2013. Кн. 3. С. 206–211.
59. Приблуда Л. М. Структура вторинних найменувань у сучасній українській прозі. *Virtus*. 2016. № 6. С. 65–68.

60. Приблуда Л. М. Структура та стилістичні функції вторинних номінацій в українській художній прозі початку ХХІ століття: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ : НАН України; Ін-т укр. мови, 2018. 218 с.
61. Регушевський Є. С. Перифраз. Українська мова : енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. 3-те вид., зі змін. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана», 2007. С. 492.
62. Регушевський Є. С. Перифрази в українській мові. *Українська мова та література в школі*. 1984. № 4. С. 41–42.
63. Редько Є. О. Типи і способи номінування осіб в українських арготичних системах : автореф. дис. ... канд. філол. наук 10.02.01. Дніпропетровськ. 2016. 25 с.
64. Рут М. Э. Образная номинация в русском языке : монография. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1992. 148 с.
65. Савлук О. М. Синтагматичний та парадигматичний аспект дієслівної перифрази. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2013. Вип. 30. С. 248–251.
66. Свашенко А. П. Іменні перифрази та їх стилістичні функції у прозі І. К. Микитенка. *Тез. наук. конф., присвяч. 90-річчю від дня народж. І. К. Микитенка*. Кіровогр. держ. пед. ін-т ім. О. С. Пушкіна. Кіровоград, 1987. С. 106–107.
67. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология. Монография. Киев : Фитосоциоцентр, 2000. 248 с.
68. Селиванова Е. А. Когнитивно-ономазиологический аспект изучения производной лексики. *Записки з загальної лінгвістики*. Одеса: Астропринт, 2002. С. 20–24.
69. Серебренников Б. А. Номинация и проблема выбора. Языковая номинация (Общие вопросы). Москва : Наука, 1977. С. 147–187.
70. Серебренников Б. Я. Языковая номинация. Виды наименований. Москва : Наука, 1977. 255 с.

- 71.Скологдра О. Р. Онімна та апелятивна номінація особи в малій прозі Івана Франка : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2009. 18 с.
- 72.Соловій У. В. Оцінно-образна номінація у структурі художнього тексту (на матеріалі української «малої прози» кінця ХІХ – початку ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2003. 24 с.
- 73.Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 464 с.
- 74.Степанов Ю. С. Номинация, семантика, семиология (виды семантических определений в современной лексикологии). *Языковая номинация (Общие вопросы)*. Москва : Наука, 1977. С. 73–98.
- 75.Таран А. А. Варіантні номінації у сучасній українській мові. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство*. 2009. Т. 17, Вип.15(2). С. 143–149.
- 76.Таран А. А. Конкурування номінацій у сучасній українській літературній мові: тенденції стабілізації нової лексики : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010. 234 с.
- 77.Тараненко О. О. Метафора. Українська мова : енциклопедія / редкол : Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», ім. М. П. Бажана, 2007. С. 334–337.
- 78.Тараненко О. О. Метонімія. Українська мова : енциклопедія / редкол : Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», ім. М. П. Бажана, 2007. С. 339–342.
- 79.Тараненко О. О. Номінація. Українська мова : енциклопедія / редкол : Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», ім. М. П. Бажана, 2007. С. 385–387.
- 80.Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва : Наука, 1986. 143 с.

81. Телия В. Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира / отв. ред. Б. А. Серебренников. Москва : Наука, 1988. С. 173–204.
82. Телия В. Н. Номинация. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. Энциклопедия, 1990. С. 336–337.
83. Уфимцева А. А. Лексическое значение (Принцип семиологического описания лексики). Москва : Наука, 1986. 240 с.
84. Шаповал Г. Особливості іменування персонажів у малій прозі Олеся Бабія (на матеріалі збірки «Гнів»). *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство*. Вип. II (24) 2014. С. 287–291.
85. Шмелёв Д. Н. Способы номинации в современном русском языке. Москва : Наука, 1982. 286 с.
86. Шніцер М. Образно-символічна природа метафори. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 1. С. 88–97.
87. Шутак Л. Проблема непрямого найменування в теоріях мовної номінації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 51. С. 125–127.
88. Юрченко О. С. Фразеологічні перифрази української літературної мови: навчальний посібник. Харків: Вид-во ХДУ, 1983. Ч.1. 119 с.